
Hoofdstuk 14

INTERNATIONALE POLITIEK

Goedele De Keersmaecker, Peter Debaere & Thijs Van de Graaf

1. INLEIDING: INTERNATIONALE POLITIEK IN EEN GEGLOBALISEERDE WERELD

In dit hoofdstuk brengen we een korte inleiding tot de studie van de internationale politiek, doorgaans aangeduid als de ‘internationale betrekkingen’. We starten met een korte definitie van Internationale Betrekkingen¹, geven vervolgens een overzicht van de belangrijkste theoretische scholen, gevolgd door een bespreking van een paar belangrijke actoren in de Internationale Betrekkingen. We staan even stil bij de meest universele internationale organisatie, de Verenigde Naties, en behandelen dan summier de grote thema’s in de Internationale Betrekkingen. Tot slot komen we terug tot de vraag: wat bestudeert de Internationale Politiek precies?

We gaan hier bewust niet in op de methodologische problemen van de studie van de internationale betrekkingen. Het debat hierover is deels terug te voeren tot de methodologische problematiek die zich breder in de politicologie en de sociale wetenschappen stelt. Maar het

---

¹ We schrijven ‘Internationale Betrekkingen’ met hoofdletters als we naar de studie van de internationale betrekkingen verwijzen, zonder hoofdletters als we het over de realiteit van de internationale verhoudingen hebben. Idem voor ‘Internationale Politiek’ en ‘internationale politiek’.

vertoont ook een aantal specifieke kenmerken die te maken hebben met de vraag hoe relaties, structuren en processen in een internationaal kader moeten worden bestudeerd. Dit zou ons hier echter te ver leiden.

We beperken ons dan ook tot de vraag of Internationale Politiek, doorgaans de Internationale Betrekkingen genoemd, een aparte wetenschappelijke discipline is en wat precies het voorwerp van deze studie uitmaakt. We zouden ons hier, net als voor de politicologie in het algemeen, tevreden kunnen stellen met een verwijzing naar het feit dat Internationale Betrekkingen een erkende academische discipline is met leerstoelen aan universiteiten, internationale uitwisseling, eigen internationale organisaties, enz. Zo is er op het internationale vlak de *International Studies Association* met het tijdschrift *International Studies Quarterly*. Andere belangrijke tijdschriften zijn *World Politics*, *International Organization*, *International Security*, *Millenium*, *International Affairs*, *Review of International Studies* en *International Studies Review*. Sommige tijdschriften richten zich op specifieke deelaspecten van de internationale betrekkingen of aanverwante terreinen. Zo is het tijdschrift *The Journal of Conflict Resolution* al decennialang leidinggevend op het vlak van onderzoek naar oorlog, vrede en conflicten. *Global Governance* richt zich dan weer op alles wat te maken heeft met vormen van internationaal beheer (*cf. infra*).

Merk overigens op dat ook buiten de academische wereld tal van instituten en zogenaamde *think tanks* meer beleidsgericht werken rond de Internationale Betrekkingen. Sommige van deze instellingen hebben geprivilegieerde relaties met de overheid en beleidsmakers. Zo is het Amerikaanse *Council on Foreign Relations* en zijn tijdschrift *Foreign Affairs* een uitermate belangrijke bron om het debat over buitenlands beleid en internationale politiek in de Verenigde Staten te volgen. Frankrijk heeft zijn *Institut Français des Relations Internationales* (tijdschrift *Politique Etrangère*) en Duitsland zijn *Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik* (tijdschrift *Internationale Politik*). Een vergelijkbare rol wordt in België gespeeld door het *Egmont Instituut* met de publicatie *Studia Diplomatica* en in Nederland door het *Instituut Clingendael* met de *Internationale Spectator*. Samengevat is er een hele reeks mensen die binnen en buiten de universiteiten de internationale politiek bestuderen.

Maar dan nog blijft het de vraag wat precies het onderwerp van deze studies is. Om te onderzoeken waarover het in de Internationale Politiek zoal gaat, lijkt de letterlijke betekenis van het begrip ‘internationale betrekkingen’ een goed uitgangspunt: de relaties (betrekkingen) tussen (inter) naties (nationaal). De term dook voor het eerst op in de 19de eeuw, een periode waarin de woorden *natie* en *staat* doorgaans als synoniem werden beschouwd, wat vandaag niet langer de gewoonte is. In die optiek zou men dan ook beter over ‘interstatelijke betrekkingen’ spreken in plaats van over internationale betrekkingen, over het interstatelijke systeem in plaats van het internationale systeem, enz. Dit gebeurt echter zelden of nooit. Gewoonlijk houdt men het bij de term ‘internationaal’. Internationale Betrekkingen worden dan volgens een zeer klassieke definitie omschreven als ‘de politiekwetenschappelijke studie van de relaties tussen staten’. Er valt hierbij op te merken dat internationale betrekkingen en internationale politiek dan als synoniemen worden beschouwd (Coolsaet e.a. 2006:13).

Deze enge definitie van Internationale Betrekkingen beantwoordt echter al lang niet meer aan datgene waar onderzoekers mee bezig zijn en evenmin aan de dage-

lijkse wereldwijde realiteit. Het zijn immers niet alleen de staten die contacten hebben met andere staten. Dat is ook nooit zo geweest. Al eeuwenlang wordt er over de grenzen heen handel gedreven, gaan mensen op reis, verspreiden religieuze en filosofische stromingen zich en wordt wetenschappelijke en technologische kennis overgedragen. Staten hebben dus nooit echt een monopolie gehad op grensoverschrijdende contacten. Maar het regelen van die economische of culturele banden werd niet zo belangrijk geacht. Men beschouwde dit als *low politics*, terwijl de diplomatieke en militaire relaties tussen staten als *high politics* werden aangeduid.

Tegenwoordig kan men deze stelling echter nog moeilijk volhouden. Globalisering is immers een van de belangrijkste kenmerken van onze tijd. Wat men met globalisering bedoelt, is niet altijd duidelijk. Zoals het met zo veel begrippen in de sociale wetenschappen het geval is, hanteren verschillende auteurs verschillende definities. Zo omschrijven Viotti en Kauppi (2006:6) globalisering als “the continual increase in transnational and worldwide economic, social and cultural interactions that transcend the boundaries of states, aided by advances in technology.” Deze auteurs maken dus duidelijk dat er niet alleen sprake is van contacten tussen staten, maar dat er ook sociale, economische en culturele interactie is, los van de staten. Bovendien is dit soort contacten enorm toegenomen onder invloed van technologische evoluties: de snelle transportmogelijkheden, de internetrevolutie die snel doorspelen van informatie mogelijk maakt, enz. Dit alles maakt dat afstanden korter lijken te worden en de tijd sneller lijkt te gaan. Coolsaet en zijn medeauteurs (2006:14) spreken dan ook van een ‘tijd-ruimtecompressie’. Zij hanteren de volgende werkdefinitie van globalisering of mondialisering: “een sterke toename van de interdependentie tussen regio’s, continenten en landen als gevolg van een toename van grensoverschrijdende communicatie, en handels- en kapitaalstromen, gekoppeld aan het expliciete bewustzijn van deze trend naar een ‘kleiner wordende wereld’.” (Coolsaet e.a. 2006:293)² Hier wordt dus de nadruk gelegd op wederzijdse afhankelijkheid tussen verschillende regio’s en, wat meer is, op het feit dat men zich hier ook van bewust is. Ook dat

laatste is belangrijk. In de 14de eeuw woedde er een pestepidemie die zich vanuit Azië over de hele gekende wereld verspreidde. Weinig mensen waren zich toen echter van dat feit bewust. Vandaag weten we heel goed dat zelfs een simpele griep epidemie over grenzen en continenten heen loopt en volgen we de verspreidingen van epidemieën via het nieuws op de voet. Bovendien doen zich, juist omdat de wereldwijde afhankelijkheid en communicatie steeds groter wordt, een aantal problemen voor die enkel op wereldschaal aangepakt kunnen worden. Milieuproblemen en klimaatverandering zijn hier het klassieke voorbeeld van. We weten dat het kappen van het Braziliaanse regenwoud of de uitstoot van CO₂ in de Verenigde Staten wereldwijd tot de opwarming van de aarde kan leiden. Oorlogen en gebrek aan ontwikkeling in Afrika leidden tot migratie op lange afstand, enz.

Wat onze definitie van de Internationale Betrekkingen betreft, is het vooral belangrijk dat het aantal wereldwijde contacten en de hiermee gepaard gaande wederzijdse afhankelijkheid door het globaliseringsproces enorm toeneemt, niet alleen tussen de staten, maar ook tussen andere spelers (zoals bedrijven, actiegroepen, culturele actoren zoals film- of televisieproducenten, sociale netwerken op het internet, enz.) en dit zonder dat de staten die kunnen controleren. Vanuit dit globaliseringsperspectief is het dan ook moeilijk de Internationale Betrekkingen louter te zien als de studie van de relaties tussen staten. Men definieert de discipline dan eerder als de studie van transnationale relaties, waarbij de focus ligt op grensoverschrijdende (cross border) interacties van allerlei aard (Coolsaet e.a. 2006:14).

Dit perspectief is op zich echter wellicht weer te breed. Niet elk grensoverschrijdend contact heeft een politiek karakter of politieke implicaties. Wie van het ene land naar het andere verhuist (migreert), doet niet aan interna-

tionale politiek. Wel heeft internationale migratie een aantal politieke aspecten. Een land kan immigratie of emigratie beperken of juist stimuleren. Het voert dus een bepaald migratiebeleid. De Internationale Organisatie voor Migratie probeert de migratie te coördineren. Er zijn internationale verdragen die één specifieke groep van migranten beschermen, namelijk zij die in eigen land vervolgd worden om redenen van ras, religie, nationaliteit, lidmaatschap van een bepaalde sociale groep of politieke overtuiging (doorgaans spreken we van politieke vluchtelingen). Het Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties (UNHCR) geeft steun aan die politieke vluchtelingen, maar ook aan mensen die bijvoorbeeld voor oorlog op de vlucht zijn (men spreekt dan niet van vluchtelingen, maar van ontheemden). Dit zijn dus vormen van beleid op het internationale vlak. Daarnaast kunnen migranten zich ook zelf organiseren en de politiek in hun land van herkomst of het beleid van hun nieuw vaderland pogen te beïnvloeden. Zij kunnen zich met dit doel ook internationaal organiseren. In al die gevallen worden zij wel actoren in de internationale politiek.

Samengevat gaat internationale politiek dus niet enkel over relaties tussen staten, maar ook over transnationale contacten met politieke relevantie. Daarbij valt op te merken dat het definitieprobleem niet zomaar een neutraal gegeven is. Wie een louter interstatelijke definitie van de Internationale Betrekkingen hanteert, zal andere onderzoeksvragen stellen en vaak ook andere verklaringen geven voor de evoluties in het wereldgebeuren dan zij die een bredere transnationale definitie hanteren. Men ziet als het ware andere dingen. Zo had in december 2009 in Kopenhagen een internationale conferentie plaats die tot doel had nieuwe maatregelen uit te werken voor het tegengaan van de opwarming van de aarde. Dit in opvolging van de afspraken die ter zake in 1997 in de Japanse stad Kyoto waren gemaakt (Kyoto-Protocol). Wie deze conferentie door een interstatelijke bril analyseert, zal er vooral het machtsspel zien tussen de Verenigde Staten, China, India, Brazilië en de Europese landen, die elk poogden hun eigen belangen te verdedigen en ervoor te zorgen dat ze zo weinig mogelijk van de kosten en lasten van de

---

2 Globalisering en mondialisering worden in het Nederlands als synoniem beschouwd. Om diverse zowel taalkundige als politiekwetenschappelijke redenen geven sommige auteurs de voorkeur aan de term mondialisering (zie o.m. Coolsaet 2006). De wetenschappelijke discussie zou ons hier te ver leiden. Wij hanteren globalisering omdat die term het meest verspreid is.

maatregelen op zich moesten nemen. Wie vanuit een transnationaal perspectief kijkt, zal onder meer onderzoeken welke dynamieken er speelden bij het beheer van dit gemeenschappelijke internationale probleem en wat in dit opzicht de rol was van het IPCC (*Intergovernmental Panel on Climate Change*), de internationale commissie van wetenschappelijke experts inzake klimaatverandering. Men zal ook nagaan hoe milieuorganisaties of economische lobbygroepen de resultaten van de conferentie probeerden te beïnvloeden, of hoe interne factoren (bv. een sterke groene partij in eigen land of juist niet) de houding van de staten beïnvloedden.

2. INTERNATIONALE BETREKKINGEN: VIER THEORETISCHE SCHOLEN

De verschillende visies over de plaats van de staat ten opzichte van andere actoren in het internationale gebeuren, vormen een van de belangrijkste – maar niet de enige – tegenstelling die het wetenschappelijk denken rond internationale politiek kenmerken. Zoals dat bij de meeste andere sociale wetenschappen het geval is, wordt ook dit onderzoeksterrein gekenmerkt door een veelheid van scholen, denkrichtingen en onderzoeksmethodes. In wat volgt, zullen we enkele belangrijke denkrichtingen in de theorievorming over Internationale Betrekkingen bespreken, voorafgegaan door een historische inleiding.

2.1. HISTORISCHE BRONNEN: REALISTEN EN LIBERALEN/IDEALISTEN

Veel van de hedendaagse discussies binnen de Internationale Betrekkingen kunnen worden teruggevoerd tot de tegenstelling tussen twee grote benaderingen die eeuwenoude wortels hebben: realisme vs. liberalisme/idealisme. Voor het realisme kan de renaissance-denker Machiavelli (1469-1527) model staan. Hij leefde in een omgeving waarin de Italiaanse stadsstaten in sterke onderlinge militaire en commerciële concurrentie stonden. In zijn basiswerk *Il Principe* staat nationale veiligheid dan ook centraal. Het is een handboek over hoe

macht kan worden veroverd, behouden en uitgebreid in een internationale omgeving, gekenmerkt door oorlogen, diplomatie en wisselende bondgenootschappen van autonome (stad)staten. Internationale politiek is volgens Machiavelli gebaseerd op eigenbelang en militaire kracht is de enige machtsbasis voor de staat. Om te overleven heeft de staat macht nodig en men moet weten hoe die te verkrijgen en te consolideren. Tegelijkertijd moet men echter ook kunnen omgaan met de macht van anderen.

Binnen dit kader ontwikkelt zich een rationeel diplomatiek spel van evenwichten en manoeuvres. Over de regels voor dit spel is Machiavelli duidelijk: in een amorele wereld past geen conventionele ethiek. Daarmee snijdt Machiavelli de basisvraag aan die het onderscheid toont tussen idealisme en realisme: mogen handelingen van de staat aan andere gedragscodes beantwoorden dan die van de burgers? Voor Machiavelli is het antwoord bevestigend, wat extreme realisten doet besluiten dat alleen macht telt en morele overwegingen van ondergeschikt belang zijn. Het staatsbelang (*raison d'état*) staat centraal. De staat verzekert immers de veiligheid van zijn burgers en mag bijgevolg middelen gebruiken die gewone mensen niet mogen gebruiken. De staat mag oorlog voeren en geweld gebruiken, terwijl dit voor de onderdanen van de staat verboden is. Samengevat kan men stellen dat bij Machiavelli, en bij uitbreiding andere realisten, het belang en de (militaire) macht van de staat centrale begrippen zijn om de internationale verhoudingen te begrijpen (Coolsaet e.a. 2006:28-32; Viotti & Kauppi 2006:61).

Voor de idealistisch-liberale traditie kunnen we het denken van de Duitse verlichtingsfilosoof Immanuel Kant (1724-1804) als voorbeeld nemen. In zijn *Zum ewigen Frieden* (1795) maakte hij een ontwerp van vredesverdrag voor Europa, als een eerste stap naar een wereldwijde eeuwige vrede. Kant betoogde dat een vreedzame 'federatie van liberale republieken' (we zouden vandaag zeggen democratieën) haalbaar was. Meer zelfs, naarmate deze federatie zich tot alle staten zou uitbreiden, zou ze meteen ook oorlog uitbannen uit het internationale systeem en een 'eeuwige vrede' mogelijk

maken. De staten in een dergelijke federatie zouden onderling verbonden zijn door het wederzijdse engagement om iedere agressie te beantwoorden met een gemeenschappelijk militair optreden. In Kants internationale systeem is er nog geen sprake van een wereldregering, maar toch zijn er bepaalde regels. Staten maken afspraken en sluiten verdragen. Kortom, er bestaat zoiets als het internationaal recht waaraan alle staten zich houden (Coolsaet e.a. 2006:41, 132-133).

Een andere belangrijke figuur in deze traditie is de 19de-eeuwse klassieke liberaal Richard Cobden (1804-1865). Zijn denken ging uit van drie stellingen. In de eerste plaats werden volgens hem oorlogen vooral gevoerd om handelsbelangen van de staten te verdedigen en zo rijkdom te vergaren. Vrijhandel, dit wil zeggen het vrij verhandelen van goederen tussen de verschillende staten, zonder enige beperking – zoals het heffen van in- of uitvoertaksen –, was voor hem dan ook een veel efficiënter en vooral vreedzaam middel om welvaart te creëren. Ten tweede stelde hij dat, als er toch oorlog zou dreigen, er al snel intern oppositie zou groeien vanuit kringen die vreesden dat hun handelsbelangen door de oorlog geschaad zouden worden. Tot slot geloofde hij dat door de expansie van de handel ook de contacten en communicatie tussen de verschillende volkeren zou toenemen, waardoor het wederzijdse begrip zou groeien. Kortom, voor Cobden bevordert vrijhandel de vrede, en vrede de handel en rijkdom. De mensheid wordt uiteindelijk in een globaal handelsnetwerk verbonden, wat hij beschouwde als een alternatief voor een internationale politiek die louter op macht gebaseerd is (Viotti & Kauppi:73).

Kant en Cobden blijven een inspiratiebron voor veel van de hedendaagse analyses in de liberale traditie. Zo maakt de laatste twintig jaar de *democratic peace theory* veel opgang. Die theorie stelt op basis van statistisch onderzoek vast dat democratie in specifieke omstandigheden een garantie voor vrede kan zijn, wat doet denken aan Kants federatie van liberale republieken (Doyle 1983; Russett 1993). Merk overigens op dat dit geen louter academische kwestie is, maar implicaties heeft voor het buitenlandse beleid. Als het werkelijk zo is dat democra-

tieën onderling geen oorlog voeren, dan bevordert men enerzijds ook de vrede door overal ter wereld bewegen voor mensenrechten en democratie te steunen. Anderzijds kunnen de stellingen van de *democratic peace theory* makkelijk misbruikt worden als dekmantel om bemoeienissen van grootmachten in de interne zaken van kleine landen te rechtvaardigen, terwijl deze grootmachten in feite niet meer doen dan hun eigen belangen dienen (Viotti & Kauppi 2006:166).

De kantiaanse inspiratie in het project van Europese samenwerking en integratie spreekt voor zich. We vinden er ook sporen van terug in de idee van collectieve veiligheid die de basis vormt van de werking van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (*cf. infra*). De idee van Cobden dat handel en internationale contacten bijdragen tot wederzijds begrip, is ook vandaag een kerngedachte van hen die de globalisering van de internationale handel en de hieruit volgende groeiende interdependentie (zie verder) positief beoordelen (Viotti & Kauppi:73). Bovendien wijst Cobden op de rol van andere actoren dan staten, in dit geval handelaars en bedrijven. Samengevat: in tegenstelling tot de realisten gelooft de liberale traditie dat staten in staat zijn tot samenwerking op basis van een aantal gemeenschappelijke waarden en ideeën (vandaar 'idealisme'), zoals democratie of vrede. Bovendien kennen ze niet enkel een rol toe aan staten, maar ook aan andere, niet-statelijke actoren.

Toen de studie van de Internationale Betrekkingen na de Eerste Wereldoorlog als wetenschappelijke discipline ontstond, werd zij aanvankelijk door dit liberaal-idealisme gedomineerd. Na de enorme massaslachting van de oorlog, ging men immers op zoek naar methodes om dit in de toekomst te voorkomen. Er heerste aanvankelijk een sterk geloof in de kracht van vrijhandel, de rol van het internationaal recht en de internationale samenwerking om de vrede te bevorderen. Het doel van de studie van de internationale betrekkingen werd in deze optiek dan ook gezien als het nader uitdiepen van deze elementen. Op het politieke vlak vonden deze liberale denkbeelden hun uiting in de oprichting van de Volkenbond, de voorloper van de Verenigde Naties. Die had

onder meer tot doel elke vorm van agressie door collectieve actie van andere staten onmogelijk te maken.

Toen in de jaren 1930, onder meer door de opkomst van nazi-Duitsland, bleek dat de Volkenbond in de praktijk niet in staat was om oorlog te voorkomen, verloor ook de liberaal geïnspireerde benadering van Internationale Betrekkingen haar geloofwaardigheid. Tegenstanders leverden kritiek op haar utopisch 'idealistische' karakter. Zij pleitten voor meer realiteitszin en een terugkeer naar een analyse die uitging van het eigenbelang en de macht van de staat. Dit bracht het realisme weer op de voorgrond, meer bepaald via de figuur van Hans Morgenthau, wiens boek *Politics among Nations* uit 1948 een doorslaggevende invloed had op de Internationale Betrekkingen. Dit geldt zeker voor de Verenigde Staten, waar het realisme onder verschillende vormen tot vandaag de dominante benadering aan de meeste universiteiten blijft (Goldstein & Pevehouse 2010:37).

Toch zou de discussie tussen realisten en liberalen de hele voorbije halve eeuw door verder duren, waarbij beide denkrichtingen overigens nog in verschillende 'subscholen' onderverdeeld kunnen worden. Dat zou ons hier echter te ver leiden. We beperken ons daarom tot het zogenaamde neorealisme en neoliberalisme, omdat zij wellicht de belangrijkste waren. Daarnaast bespreken we de radicale theorie, die in de jaren 1960 grote opgang maakte en nog steeds een groot aantal onderzoekers blijft inspireren, en het constructivisme, dat sinds de jaren 1990 als een van de grote stromingen wordt beschouwd.

2.2 HET NEOREALISME

Het neorealisme is onverbreekelijk verbonden met de naam van Kenneth Waltz, die in zijn boek *Theory of International Politics* (1979) het traditionele realisme zoals we dat bijvoorbeeld bij Morgenthau vinden, in meer systemische termen herformuleerde. In tegenstelling tot Morgenthau verklaarde Waltz het gedrag van staten niet vanuit een inherent agressief mensbeeld. De belangrijkste

verklaringsgrond van de internationale verhoudingen is te vinden in de structuur van het internationale systeem. Vandaar dat Waltz en zijn volgelingen aangeduid worden als de neorealisten of structuralisten, terwijl Morgenthau doorgaans een klassieke realist wordt genoemd (Schmidt 2005; Dunne & Schmitt 2008:90-91).

Neo- en klassieke realisten gaan ervan uit dat het internationale systeem gekenmerkt wordt door anarchie. Daarmee wordt niet bedoeld dat de internationale betrekkingen chaotisch verlopen, wel dat er boven de staten geen hogere autoriteit meer is die onderlinge gedragsregels oplegt en die bovendien ook afdwingt. Ter vergelijking met een interne rechtsorde: in elke staat bestaat er een legitiem rechtssysteem dat erop toeziet dat het breken van normen wordt bestraft. Wie iemand vermoordt, riskeert minstens een lange gevangenisstraf. Een staat die een andere staat binnenvalt en zijn onafhankelijkheid opheft (met andere woorden die staat 'vermoordt'), wordt echter niet per definitie gestraft. Zo verdeelden aan het einde van de 18de eeuw drie grootmachten (Pruisen, Rusland en Oostenrijk-Hongarije) het koninkrijk Polen onder elkaar, zonder dat iemand hier iets tegen kon ondernemen. Er was immers geen hogere macht dan zichzelf die een bepaald gedrag kon afdwingen of bestraffen. Het internationale toneel lijkt vanuit een realistisch perspectief dan ook nog in zeer hoge mate op wat de Engelse filosoof Thomas Hobbes (1588-1679) in het boek *The Leviathan* "de oorlog van allen tegen allen" noemde. In zulke context zijn de staten hoofdzakelijk op zichzelf aangewezen om hun voortbestaan te verzekeren. De internationale arena is met andere woorden een zelfhulpsysteem.

Het verzekeren van zijn eigen voortbestaan en het voorzien in de bescherming van zijn inwoners zijn dus de belangrijkste taken van de staat. Staten worden in hun handelen gestuurd door hun nationale belangen en daarbij komt veiligheid op de eerste plaats. Het is dan ook niet verwonderlijk dat neorealisten een bijzondere interesse tonen voor militaire en veiligheidsaangelegenheden, voor fenomenen zoals oorlog en vrede.

Noteer hierbij dat staten alle andere staten als potentiële vijanden beschouwen. Achterdocht en angst zijn essentiële kenmerken van de interstatelijke verhoudingen. Dit leidt tot het zogenaamde veiligheidsdilemma. Hiermee bedoelt men de paradoxale situatie dat een staat zijn macht wil vergroten omdat hij zich door een andere staat bedreigd voelt. Hoe meer die staat zich echter bewapent, hoe meer de andere staat zich op zijn beurt bedreigd zal voelen. Dit mechanisme is een gevolg van de anarchie. Je bent aangewezen op jezelf en je kan er nooit zeker van zijn dat je buur louter defensieve bedoelingen heeft. Daarom is samenwerking in de internationale betrekkingen moeilijk (Jervis 1976; Booth 1991).

Vanuit het anarchische³ karakter van het internationale systeem wordt macht bovendien de enige factor die de relaties tussen staten bepaalt, aangezien er geen autoriteit is die deze op een legitieme wijze kan beslechten. Neorealisten denken hierbij in termen van materiële machtsbronnen van staten. Het gaat hen over de omvang van het leger, de bevolking en het territorium, de economische kracht van een land, enz., eerder dan over politieke of culturele aantrekkingskracht. De belangrijkste spelers binnen het internationale systeem zijn de grootmachten, staten die aanzienlijk machtiger zijn dan de rest en daardoor meer invloed kunnen uitoefenen. Voor neorealisten bepaalt het aantal grootmachten de aard van het internationale systeem. Het 19de-eeuwse Europa kende vijf grootmachten (Groot-Britannië, Duitsland, Frankrijk, Rusland en Oostenrijk-Hongarije) en was dus multipolair. Het diplomatieke en militaire spel was toen veel ingewikkelder dan de situatie tijdens de Koude Oorlog (ruwweg de periode 1945-1991), die bipolair was met maar twee grootmachten (de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie). De dynamiek in een multi- en bipolair systeem is fundamenteel verschillend (Waltz 1979).

Het zijn dus de machtsverhoudingen die het internationale spel bepalen. Dat is volgens de realisten meteen het

grote verschil tussen internationale politiek en politiek binnen één samenleving. In het laatste geval zijn er een aantal afgesproken regels en normen waaraan iedereen zich houdt. In internationale politiek bestaan die niet en worden ze vervangen door het mechanisme van machts-evenwicht (*balance of power*). De basisgedachte hierbij is dat alleen macht de macht van anderen kan neutraliseren, of anders gezegd: dat macht tegenmacht oproept. Als één staat te sterk wordt en de machtsverhoudingen dus onevenwichtig worden, dan zullen andere staten maatregelen nemen om een tegenwicht te bieden. Ze moeten wel, want anders wordt die machtige staat een bedreiging voor hun eigen voortbestaan. Men zal dus 'balancen' en dat kan op twee manieren gebeuren. In de eerste plaats kan men de eigen staat versterken, bijvoorbeeld door te bewapenen. Dit is de methode die tijdens de Koude Oorlog tussen Amerikanen en Sovjets voortdurend werd gehanteerd en tot een wapenwedloop leidde. Onder het motto 'vele kleintjes maken een groot' kan men echter ook met andere staten samenwerken, via het sluiten van bondgenootschappen. Ook dat gebeurde tijdens de Koude Oorlog. Zo moet men volgens de realisten de NAVO (Noord-Atlantische Verdragsorganisatie) vooral beschouwen als een vorm van *balancing* tegen de Sovjet-Unie, die na de Tweede Wereldoorlog haar militaire macht in Centraal- en Oost-Europa had gevestigd. Maar ook vroeger in de geschiedenis vinden we voorbeelden: toen Frankrijk onder Napoleon of Duitsland onder Hitler te machtig werden, leidde dit tot coalities van andere landen, die het evenwicht herstelden. Merk hierbij overigens op dat het mechanisme van machts-evenwicht niet per definitie tot vrede leidt. Integendeel, oorlog, of het dreigen met oorlog, is er een essentieel onderdeel van (Sheehan 1996).

Zoals uit het voorgaande blijkt, zijn neorealisten staatscentrisch. Zij zien staten als de belangrijkste, zo niet de enige actoren in de internationale betrekkingen. Niet-staatelijke actoren worden niet in hun analyse opgenomen of krijgen er hoogstens een marginale plaats in toebedeeld. Neorealisten ontkennen bijvoorbeeld dat internationale organisaties een eigen autonomie hebben, los van hun lidstaten. Dit betekent dat bijvoorbeeld de Europese Unie

³ 'Anarchisch' verwijst naar de afwezigheid van een autoriteit in het internationale systeem, 'anarchistisch' naar de gelijknamige politieke en maatschappelijke stroming.

voor hen per definitie niet als een onafhankelijke actor op het wereldtoneel kan worden beschouwd, maar louter als een samenwerkingsverband waarbij een aantal staten gezamenlijk hun belangen verdedigen. Bovendien is de Europese Unie voor hen ook de arena van een machtsstrijd tussen de verschillende lidstaten (Hyde-Price 2007). In de realistische analyse zijn internationale organisaties met andere woorden niets meer dan een specifieke vorm van relaties tussen staten.

Neorealisten houden ook weinig of geen rekening met de interne kenmerken van een staat of met intern politieke tegenstellingen tussen verschillende groepen binnen een staat. Of een staat autoritair of democratisch is, maakt niets uit. Of een bepaald beleid in eigen land gecontesteerd is of niet, al evenmin. Neorealisten bekijken staten met andere woorden als unitaire actoren die bovendien allemaal sterk op elkaar lijken. Zij zijn hoofdzakelijk geïnteresseerd in hoe staten zich in het internationale systeem tegenover elkaar gedragen en dat wordt hoofdzakelijk bepaald door de onderlinge machtsverhoudingen tussen die staten. Kortom, voor neorealisten vertonen de internationale betrekkingen veel gelijkenissen met een biljartspel, waarbij allemaal dezelfde kale ballen met elkaar in botsing komen.

Bovendien zien ze de staten als rationele actoren: voor staten is het verdedigen van nationale belangen, het verzekeren van veiligheid en het overleven prioritair. Zij zijn in staat hun beslissingen rationeel af te wegen op basis van die belangen. Dat wil niet zeggen dat zij nooit fouten maken en die belangen verkeerd beoordelen, maar dat doet niets ter zake. Zo hoopte Stalin in 1939 een oorlog met nazi-Duitsland te voorkomen door het sluiten van een niet-aanvalsverdrag met Hitler. Hij vergiste zich: in 1941 viel Duitsland toch de Sovjet-Unie binnen. Dat neemt niet weg dat Stalin de veiligheidsbelangen van de Sovjet-Unie in zijn overwegingen vooropstelde en dus rationeel handelde.

2.3. Het neoliberalisme

In zijn hedendaagse versie gaat het liberale denken terug tot de jaren 1960-1970. In tegenstelling tot hun realistische collega's leggen liberalen veel meer de nadruk op de

mogelijkheid en noodzaak van samenwerking tussen de staten en op het feit dat niet enkel staten internationaal actief zijn. Zij wijzen er ook op dat interne elementen, zoals de aanwezigheid van bepaalde lobbygroepen, een invloed hebben op het externe beleid. Een ander belangrijk verschil is dat men zich in de praktijk niet zozeer bezighoudt met militaire en diplomatieke zaken, maar vooral aandacht heeft voor de *low politics*: economische en culturele relaties, samenwerking op het vlak van gezondheidszorg, milieu, enz. Liberalen hechten daarbij ook groot belang aan de rol van internationale organisaties.

De laatste 50 jaar heeft zich binnen het liberalisme een wijde waaier van benaderingen en onderzoeksterreinen ontwikkeld. Bovendien werden een aantal kritieken die door de neorealisten werden geformuleerd, ernstig genomen. Daarom spreekt men de laatste 30 jaar ook eerder van neoliberalisme of van liberaal institutionalisme.⁴ In de praktijk groeien de liberale en de realistische traditie dan ook gedeeltelijk naar elkaar toe. Neoliberalen gaan akkoord met een aantal centrale uitgangspunten van de neorealisten. Zij bevestigen dat het internationale systeem in essentie nog steeds anarchisch is. Zij erkennen bovendien dat de staten nog steeds de centrale actoren op het internationale toneel zijn, ook al zijn zij niet langer de enige. En de actoren in de internationale politiek handelen ook voor neoliberalen hoofdzakelijk uit eigenbelang en zijn in staat die belangen rationeel af te wegen. Neoliberalen zijn dus ook rationalisten.

Tegelijk zijn er echter ook belangrijke verschilpunten. Neoliberale auteurs mogen dan wel toegeven dat staten nog steeds belangrijke spelers zijn, het zijn zeker niet de enige. De liberale benadering wordt daarom ook omschreven als pluralisme (omdat er meerdere types

⁴ Men spreekt over neoliberalisme omdat deze school weer aansluit bij het liberalisme dat de Internationale Betrekkingen tussen de twee wereldoorlogen domineerde, net zoals het neorealisme een herwerking is van het klassieke realisme. Het neoliberalisme mag dan ook niet verward worden met de neoliberale economische denkrichting, waarmee zij strikt genomen niets te maken heeft. Noteer dat het Engelse woord *liberal* eerder duidt op een maatschappelijk progressieve houding dan op bepaalde economische denkbeelden.

actoren zijn) of transnationalisme. Neoliberalen wijzen er in de eerste plaats op dat de staten geen biljartballen zijn, maar dat er binnen één staat verschillende actoren zijn die invloed hebben op het buitenlandse beleid. Wie bijvoorbeeld het buitenlandse en defensiebeleid van de Verenigde Staten bekijkt, weet dat de Senaat een grote rol speelt omdat men daar met tweederdemeerderheid verdragen moet goedkeuren. Vaak is die er niet en dat leidt ertoe dat het Amerikaanse beleid soms weinig consistentie vertoont. Zo werd het hierboven reeds vermelde Kyoto-Protocol over de opwarming van de aarde wel door de Amerikanen mee onderhandeld, maar nooit door de Senaat goedgekeurd. Bij dit alles spelen uiteraard ook lobbygroepen een grote rol. Met andere woorden, net als op andere politieke terreinen is ook het internationale beleid van een land onderhevig aan allerlei invloeden en drukkinggroepen. In een Belgische context dient men er bijvoorbeeld rekening mee te houden dat de relaties met de Democratische Republiek Kongo nauwlettend in het oog worden gehouden, niet alleen door de pers, maar ook door een aantal niet-gouvernementele organisaties die daar ontwikkelingsprojecten hebben en de situatie dus goed kennen.

Bovendien zijn veel van die spelers zelf internationaal actief. Bedrijven investeren in het buitenland en groeien uit tot transnationale entiteiten. Hetzelfde kan worden gezegd voor allerlei niet-gouvernementele organisaties, een term die doorgaans gebruikt wordt voor allerlei ideële of belangengroepen die een bepaald specifiek doel nastreven. *Amnesty International* of *Greenpeace* zijn voorbeelden van actiegroepen (mensenrechten, milieu) die wereldwijd in verschillende landen actief zijn en hun acties ook internationaal coördineren. Vele kerken en godsdiensten hebben altijd al op wereldschaal geopereerd. Economische lobbygroepen ageren eveneens op wereldvlak zonder dat zij daarvoor de hulp van staten nodig hebben. Tegenwoordig hebben ook substatelijke beleidsniveaus, zoals steden en gemeenten, of deelstaten zoals Vlaanderen of de Duitse Länder hun internationale contacten. Zelfs wat het gebruik van geweld betreft, hebben staten geen monopolie. Denken we maar aan het Al Qaidanetwerk, een

door een fundamentalistische interpretatie van de islam geïnspireerd terroristisch netwerk dat op internationale schaal opereerde en op 11 september 2001 een aanslag pleegde op het World Trade Center in New York. Kortom, een hele reeks niet-statelijke actoren geven mee vorm aan de internationale betrekkingen.

Daarnaast hechten (neo)liberalen ook veel belang aan de rol van internationale organisaties die op regionaal of wereldvlak actief zijn, met de bedoeling technische of complexe problemen op specifieke terreinen aan te pakken, die niet door staten individueel opgelost kunnen worden. Er zijn vandaag meer dan 200 internationale organisaties, gaande van de Internationale Maritieme Organisatie (zeevaart), Unicef (kinderen) en Unesco (onderwijs, wetenschap, cultuur) tot het Internationaal Monetair Fonds (monetaire stabiliteit) en het Internationaal Atoomenergie Agentschap (kernenergie en kernwapens).

Deze organisaties werden door de staten opgericht (intergouvernementele organisaties) en worden ook door de staten bestuurd. Omdat zij echter vaak over uitgebreide administraties beschikken, met eigen internationale ambtenaren en eigen budgetten, ontwikkelen zij ook een eigen dynamiek, los van de lidstaten. Als de Wereldgezondheidsorganisatie het signaal de wereld instuurt dat er een griep pandemie op komst is, dan doet zij dat op eigen initiatief, zonder de toestemming van elke lidstaat te vragen. In 1984 stapten de Verenigde Staten uit de Unesco omdat zij zich niet langer konden vinden in het beleid van de organisatie, waarvan zij nochtans altijd een van de grote promotoren en sponsors waren geweest.

Voor de liberalen is 'complexe interdependentie', een term die Keohane en Nye in 1977 introduceerden en die sterk verwant is aan globalisering, dan ook een centraal concept. In tegenstelling tot de term globalisering bestaat er voor interdependentie wel een vrij algemeen aanvaarde definitie (Viotti & Kauppi 2006:6). Interdependentie wordt dan gedefinieerd als "a situation in which there is some degree of mutual dependence or reciprocal effects in relations between or among states." (Keohane & Nye 1997:39) Deze interdependentie vloeit voort uit de veelheid van

kanalen die samenlevingen in mindere of meerdere mate met elkaar verbinden. Daarbij gaat het zoals gezegd zowel over interstatelijke en transnationale relaties als over contacten tussen ambtenaren onderling. Het Vlaamse Departement van Onderwijs en Vorming heeft bijvoorbeeld contacten met collega's in het buitenland, niet alleen in het kader van de EU, maar ook via de Unesco. Zo ook hebben politiediensten vaak directe contacten met buitenlandse collega's. Het resultaat van dit amalgaam is een uiterst complex geheel, een spinnenweb waarbij een hele waaier van mogelijke samenwerkingsthema's bestaat.

In tegenstelling tot de neorealisten trekken hun liberale collega's uit het anarchische karakter van de internationale betrekkingen niet de conclusie dat blijvende samenwerking tussen staten onmogelijk is. De Europese Unie is voor de neoliberalen het voorbeeld bij uitstek. Voor hen is de EU meer dan een arena waarin ieder zijn eigen belang verdedigt. Hier zien we een aantal staten die op een blijvende manier (sommige reeds meer dan 50 jaar) samenwerken. Volgens de neoliberalen focussen de realisten al te veel op competitie en conflict. Staten, aldus de neoliberalen, zijn evenwel in staat die tegenstellingen te overbruggen, zoals de Europese Unie bewijst. Zij zijn bovendien niet alleen bezig met hun eigen overleven, maar hebben ook andere doelstellingen, zoals het creëren van welvaart voor hun burgers. Hier kan internationale samenwerking juist nuttig zijn. Staten kunnen dus ook gemeenschappelijke belangen hebben. Ze hebben er voordeel bij afspraken te maken over bijvoorbeeld veiligheidsnormen voor voedingswaren, zo niet kan men die enkel in eigen land verkopen. Bovendien is er een groeiend aantal problemen die zelfs niet meer op Europees, maar enkel op het mondiale vlak aangepakt kunnen worden. Dat is juist een gevolg van de groeiende interdependentie. Veel fenomenen, van internationale criminaliteit tot investeringen en de prijs van voedsel, zijn nu eenmaal grensoverschrijdend.

Hierbij aansluitend speelt het concept 'internationaal regime' in het neoliberale denken een cruciale rol. Regimes worden gedefinieerd als "sets of implicit or explicit principles, norms, rules and decision making procedures around

which actors' expectations converge in a given area of international relations." (Krasner 1982:186) Met andere woorden, staten zijn in staat afspraken te maken over hoe bepaalde domeinen van het internationale leven geregeld moeten worden. Dat kan gebeuren via formele afspraken (verdragen), maar ook informeel via praktijken die door de jaren heen zijn gegroeid, waaraan iedereen zich houdt en die de uiting zijn van regels die nooit expliciet werden geformuleerd. Voorbeelden hiervan zijn de internationale handelsregimes, of het geheel van formele en informele afspraken die een groot aantal staten zijn overeengekomen om de verspreiding van kernwapens tegen te gaan. De studie van Robert Keohane, *After Hegemony* (1984), is in dit opzicht een klassieker. Hierin betoogt hij dat, in tegenstelling tot wat de neorealisten beweren, staten niet gevangen zitten in het veiligheidsdilemma zoals hierboven beschreven. De argwaan die de grondslag vormt van dit dilemma, kan immers overwonnen worden. In een wereld die gekenmerkt wordt door complexe interdependentie beseffen landen via hun talrijke contacten dat samenwerking ook in hun eigen belang kan zijn. Die samenwerking neemt dan de vorm aan van regimes. Veel liberaal geïnspireerd onderzoek gaat vandaag dan ook over de mogelijkheid en voorwaarden voor *global governance* (globaal beheer) op tal van terreinen. Want ook al is er op wereldvlak zeker geen sprake is van een regering (*government*), zoals dat bij de nationale staten het geval is, dit wil nog niet zeggen dat er wereldwijd geen vormen van beheer (*governance*) van talrijke gemeenschappelijke problemen bestaan. Dat beheer gebeurt door tal van actoren: staten, internationale organisaties, informele samenwerkingsverbanden van staten, en zelfs door niet-statelijke actoren, al dan niet in samenwerking met de staten (Lesage e.a. 2006).

2.4. HET RADICALISME

De radicale theorie biedt een derde groot theoretisch perspectief op de internationale betrekkingen.⁵ De filosofische wortels van deze stroming liggen bij Karl Marx

⁵ Deze sectie is grotendeels gebaseerd, soms ad verbatim, op Coolsaet et al. (2006).

(1818-1883) en zijn theorie van de evolutie van kapitalisme. Volgens Marx is de geschiedenis niet het verhaal van de op- en neergang van staten, maar dat van een opeenvolging van productiewijzen. Deze opvatting is bekend als het historisch materialisme. Zo ontstond het kapitalisme in het negentiende-eeuwse Europa volgens Marx uit een eerder systeem, het feodalisme. In het kapitalisme woedt een fundamentele klassenstrijd tussen de bourgeoisie (die alle productiemiddelen bezit) en het proletariaat (de uitgebuite arbeidersklasse). Marx gelooft dat het proletariaat uiteindelijk de strijd zal winnen en er een nieuwe, socialistische orde zal aanbreken die het kapitalistische systeem zal vervangen.

Marx leverde zelf geen theorie van de internationale betrekkingen aan, maar zijn ideeën vormden wel de inspiratiebron voor tal van radicale theorieën in de internationale betrekkingen. Deze radicale theoretici gaan uit van een aantal gemeenschappelijke uitgangspunten. Zo is voor hen de mondiale context, met name het kapitalistische wereldsysteem, het primaire analyse-niveau. Daarnaast beklemtonen zij het historische perspectief om de hedendaagse internationale betrekkingen te interpreteren. Een derde uitgangspunt is de nadruk op de economische onderbouw (productiekrachten, -verhoudingen en -wijze), die de politieke bovenbouw (de staat, het recht, de ideologie, etc.) structureert. Ten slotte hechten zij ook veel belang aan relaties van dominantie, ongelijkheid en uitbuiting, alsook de conflicten die deze processen genereren.

De klassieke imperialismetheorieën van het begin van de twintigste eeuw vormden de eerste vertaling van de ideeën van Marx naar de wereldpolitiek. De Engelse liberale econoom John Hobson (1858-1940) wordt algemeen beschouwd als de grondlegger van de theorie van het imperialisme. Hobson stelde rond de eeuwwisseling vast dat het kapitalisme geconfronteerd werd met drie onderling verbonden problemen: overproductie, onderconsumptie bij de arbeidersklasse door de lage lonen en een te groot spaarvermogen bij de kapitalistische elite. Overzeese expansie naar onderontwikkelde gebieden was een handige uitweg voor deze economische proble-

men, want het bood nieuwe afzetmarkten en investeringsmogelijkheden, terwijl de lonen laag konden worden gehouden door de buitenlandse competitie. Voor Hobson was het imperialisme dus het gevolg van een politieke keuze van een bepaalde klasse. Lenin (1870-1924), daarentegen, zag het als een onvermijdelijk stadium van het kapitalisme. Beiden gingen er wel van uit dat het imperialisme een belangrijke oorzaak kon vormen van oorlog, omdat imperialistische staten met elkaar in conflict kwamen bij de verovering van externe markten.

Het radicale gedachtegoed kwam opnieuw tot uiting in de zogenaamde dependenciatheorieën, die in de jaren 1950 ontwikkeld werden. Een aantal Latijns-Amerikaanse economen zoals Raul Prebisch stelden zich de vraag waarom Latijns-Amerika en andere regio's in de 'Derde Wereld' het zo moeilijk hadden om tot ontwikkeling te komen, ondanks de dekolonisering. Het antwoord lag volgens hen in het kapitalisme, dat de wereld opdeelde in een kern en een periferie. Die laatste wordt daarbij in een rol geduwd van leverancier van grondstoffen en landbouwproducten, m.a.w. primaire activiteiten met een lage toegevoegde waarde. Dit belette niet alleen de industrialisering van de periferie, het leidde ook tot steeds verdere verarming door wat Prebisch de 'verslechterende ruilvoet' noemde. De prijs van grondstoffen had immers de neiging te dalen t.o.v. de prijs van afgewerkte producten, zodat perifere landen steeds minder inkomsten haalden uit exporten, terwijl de importen duurder werden.

Voortbouwend op de ideeën van Lenin en de dependenciatheoretici ontstond in de jaren 1970 de Wereld-Systeemanalyse, met Immanuel Wallerstein als belangrijkste exponent. Wallerstein zette zich af tegen de staatscentrische kijk van de dependenciaschool. Hij concentreerde zich op een ander analyse-niveau, nl. dat van het 'wereldsysteem'. Wallerstein onderscheidde in de geschiedenis twee types van wereldsystemen: wereldrijken (met een gecentraliseerd politiek gezag) en wereld-economieën (waar de markt het centrale allocatiemechanisme vormt). Het moderne wereldsysteem ontstond

volgens hem in de zestiende eeuw en is een voorbeeld van een wereldeconomie. Wereldsystemen worden gekenmerkt door een arbeidsverdeling tussen een kern, een semiperiferie en een periferie, maar het hele systeem is dynamisch en landen kunnen van status veranderen. Het ritme van de lange economische golven, de zgn. Kondratieffcycli, geeft volgens Wallerstein aanleiding tot een patroon van opkomst en verval van hegemonische staten die het wereldsysteem domineren.

Een laatste belangrijke stroming in de radicale theorie is het neogramscianisme. Zoals de naam doet vermoeden, bouwt deze strekking voort op het werk van de Italiaanse, marxistische politiektheoreticus Antonio Gramsci (1891-1937). Gramsci had zelf weinig over internationale betrekkingen geschreven, maar in de jaren 1980 begonnen anderen zijn ideeën daarop toe te passen. Een ervan was Robert W. Cox. Centraal in het werk van Gramsci en Cox stond het concept 'hegemonie'. Net als de wereldsysteemanalisten schetst Cox een historische afwisseling van hegemonische periodes in de geschiedenis van de internationale betrekkingen. Wanneer Cox over hegemonie spreekt, heeft hij wel iets anders voor ogen dan Wallerstein met zijn realistischgeïnspireerde hegemonie als 'dominantie'. Hegemonie in gramsciaanse betekenis slaat op een bepaalde vorm van regeren, nl. door consensus. Volgens Cox hebben opeenvolgende grootmachten in het internationale systeem een wereldorde gecreëerd die hun belangen dient, niet op basis van geweld, maar met de instemming van de anderen, zelfs diegenen die door het systeem worden benadeeld. Een voorbeeld is de Verenigde Staten na de Tweede Wereldoorlog, die de norm van vrijhandel promoten. Dit is ogenschijnlijk in ieders belang, maar bij nader inzien toch vooral in het belang van de dominante staat, de VS.

2.5. HET CONSTRUCTIVISME

De laatste hier besproken denkrichting is het constructivisme. Vanaf de jaren 1990 is het constructivisme uitgegroeid tot een van de klassieke stromingen in de Internationale Betrekkingen, naast het realisme, liberalisme en

radicalisme. Ruggie (1998:856) stelt dat "constructivism is about human consciousness and its role in international life." Deze definitie suggereert dat het constructivisme vooral geïnteresseerd is in ideeën en in de niet-materiële kant van de internationale verhoudingen. Achter dit uitgangspunt gaan zeer veel verschillende invalshoeken schuil. Zo focussen sommige constructivisten vooral op de staten, terwijl andere meer geïnteresseerd zijn in transnationale actoren en internationale organisaties. We beperken ons in wat volgt, tot enkele belangrijke gemeenschappelijke elementen die we bij de meeste constructivisten terugvinden.

Neorealisten en neoliberalen beschouwen de belangen van staten als een gegeven dat niet ter discussie staat. Constructivisten verwerpen dit rationalistische uitgangspunt en stellen dat het vooral interessant is te kijken naar hoe en door wie die belangen worden gedefinieerd, hoe zij tot stand komen en hoe zij kunnen veranderen. Hierbij is sociale interactie het sleutelwoord. Voor de constructivisten is de structuur van het internationale systeem immers niet te herleiden tot de materiële capaciteit van de staten zoals Waltz en neorealisten dat stellen. Integendeel, het internationale systeem is net als elke andere groep een sociaal gegeven dat tot stand komt door de interactie van de leden van die groep. Op zijn beurt zal het internationale systeem de macht en de identiteit van de leden bepalen. Actoren worden in een bepaald systeem gesocialiseerd en leren hoe zij zich moeten gedragen, wat zij van de anderen kunnen verwachten en hoe zij zichzelf moeten zien. Samengevat is de structuur van het systeem eerder sociaal dan materieel bepaald (Wendt 1999).

Over het algemeen ontkennen constructivisten niet dat er zoiets bestaat als materiële macht. Maar die materiële macht is niet het enige wat de relatie tussen staten bepaalt. Minstens zo belangrijk is de gemeenschappelijke betekenis die we aan die macht geven, de praktijken die tussen de staten groeien en die de verwachtingen sturen. Natuurlijk zijn er materiële realiteiten die een rol spelen. Het maakt wel degelijk wat uit of een leger veel of weinig tanks heeft, of een land over grote

economische middelen beschikt of niet. Maar hiermee is niet alles gezegd. Of we een tank als gevaarlijk beschouwen, hangt in grote mate af van de manier waarop we geleerd hebben om ernaar te kijken. Tijdens de Koude Oorlog, toen de wereld beheerst werd door sterke ideologische tegenstellingen tussen Oost (onder leiding van de Sovjet-Unie) en West (onder leiding van de Verenigde Staten), was het aantal Russische tanks een van de grote schrikbeelden in West-Europa. Vandaag hebben de Russen nog altijd tanks, maar liggen we daar in West-Europa veel minder wakker van, niet alleen omdat het er minder zijn, maar ook omdat het politieke systeem in Rusland (de opvolger van de Sovjet-Unie) en onze relaties met Rusland sterk gewijzigd zijn. Rusland blijft een machtig land met een omvangrijk militair apparaat en we vinden het misschien niet bijster sympathiek, maar het is zeker niet meer *the empire of evil* zoals Ronald Reagan, Amerikaanse president tussen 1981 en 1989, het ooit in het begin van de jaren 1980 omschreef. Met andere woorden, het gaat om de betekenis die we aan macht geven.

Constructivisten wijzen er verder op dat, hoe en wie de betekenis aan een bepaald concept geeft, niet neutraal is, maar juist ook een bron van macht. Veel van de tegenstellingen in de internationale betrekkingen draaien juist daarom. Neem een concept als ‘ontwikkeling’. Als men dit definieert in termen van bbp/capita^6 , dan zal voorrang verleend worden aan industriële en commerciële projecten en belangen. Definieert men dit echter ook in termen van duurzaamheid en welzijn van de bevolking, dan zal er bijvoorbeeld meer aandacht besteed worden aan (ecologische) landbouwprojecten of gezondheidszorg.

Identiteit is een ander centraal begrip. Hoe de actoren zichzelf zien en hoe zij elkaar zien, is essentieel om hun gedragingen te bepalen. Zo is het verhinderen van de verspreiding van kernwapens al jaren een prioriteit voor de Verenigde Staten. Toen India op het einde van de jaren 1990 echter kernwapens ontwikkelde, reageerden de Verenigde Staten hier nauwelijks op, terwijl ze al

jaren heftig protesteren tegen het Noord-Koreaanse nucleaire programma. India, een democratie, wordt immers niet als bedreigend beschouwd, het obscure Noord-Koreaanse regime daarentegen wel.

Uit dit laatste voorbeeld blijkt ook dat er geen waterdicht schot is tussen binnenlandse politieke elementen en het internationale niveau, zoals de neorealisten stellen. Volgens de constructivisten zijn het overigens niet alleen de binnenlandse politieke gegevens die maken hoe staten zich op internationaal niveau gedragen. Het omgekeerde is ook waar. Het internationale systeem bepaalt ook mee hoe staten zichzelf zien en hoe zij handelen. In het internationale verkeer wordt bijvoorbeeld vaak het onderscheid gemaakt tussen ontwikkelde en ontwikkelingslanden, tussen grootmachten en landen met minder macht. Landen definiëren zichzelf in die termen. Dat leidt soms tot tegenstrijdigheden. Vooral in het Westen zien we China tegenwoordig vooral als een opkomende industriële mogendheid en als een nieuwe grootmacht. China blijft zichzelf echter ook zien als een ontwikkelingsland en stelt zich in handelsbesprekingen vaak als dusdanig op.

Net als in elk sociaal systeem zijn er bovendien een aantal normen en regels die het gedrag van de spelers sturen. Constructivisten zijn het hier met de neoliberalen eens dat zij hun rol spelen in het internationale verkeer, ook al zijn er dan geen of slechts in beperkte mate autoriteiten die deze normen kunnen afdwingen. In de huidige internationale betrekkingen respecteren staten over het algemeen internationale verdragen, erkennen ze de soevereiniteit van andere staten en regelen ze hun zaken zonder gebruik van geweld, ook zonder dat er een politieagent achter de hoek staat die kijkt of men zich wel aan de regels houdt. Die regels zijn bovendien niet ‘door God gegeven’ maar in onderlinge interactie vastgelegd. Bijgevolg kunnen zij ook wijzigen.

Oorlog was vroeger in de internationale politiek een normaal middel, vandaag stelt het internationaal recht dat dit slechts in uitzonderlijke omstandigheden toegelaten is. Martha Finnemore (2003) geeft een ander voor-

⁶ Bruto Binnenlands Product per hoofd van de bevolking.

beeld. In de 19de eeuw werd het als legitiem aanvaard dat Europese staten militair optraden om Zuid-Amerikaanse landen te dwingen hun schulden te betalen. Europeanen beschouwden dit niet als een schending van de soevereiniteit. Deze praktijk verdween in het begin van de 20ste eeuw, niet onder invloed van gewijzigde machtsverhoudingen, wel onder invloed van internationale juristen die argumenteerden dat dit wel een inbreuk was op de staatssoevereiniteit en ervoor zorgden dat dit via een verdrag werd verboden. Met andere woorden, wat soevereiniteit precies inhoudt, is iets dat in de onderlinge interactie wordt bepaald en dus kan veranderen.⁷

Het voorbeeld hierboven toont aan dat ook in de internationale politiek ideeën een rol spelen en dat macht of het belang van staten niet alles verklaart. Het gaat er immers ook over hoe men denkt dat die belangen het best verdedigd worden (Goldstein & Keohane 1993). Zo zijn de Verenigde Staten van oordeel dat hun economische belangen worden gediend door internationale vrijhandel en niet door het afschermen van markten via allerlei maatregelen, zoals het opleggen van douanerechten. Meer zelfs, vanuit een bepaalde economische visie is men er zelfs van overtuigd dat dit niet alleen in het belang is van de Verenigde Staten, maar van alle landen. Niet iedereen is het daar echter mee eens.

Op een dieper liggend niveau stellen constructivisten dat een aantal van de door neorealisten gehanteerde concepten zelf grotendeels sociaal wordt bepaald. Bekend in dit opzicht is de uitspraak van de Duits-Amerikaanse academicus Alexander Wendt (1992): “anarchy is what states make of it”. Daarmee bedoelt hij dat niet zozeer het anarchische karakter van het systeem belangrijk is, wel de wijze waarop staten hebben geleerd hiermee om te gaan. Daarom is bijvoorbeeld de nadruk op machtspolitiek die het realisme kenmerkt, voor de constructivisten

geen eeuwig durend vaststaand gegeven, maar juist het gevolg van het feit dat men aanvaardt dat internationale politiek louter op macht gebaseerd is. Staten geloven dat zij in een anarchische situatie op zichzelf aangewezen zijn (*self help*) en de andere niet kunnen vertrouwen. Juist hierdoor ontstaat het veiligheidsdilemma. Het is met andere woorden een *selffulfilling prophecy*.

Maar evengoed bestaan er internationale systemen met een andere sociale structuur, waarin staten op basis van gemeenschappelijke kennis geleerd hebben dat zij elkaar kunnen vertrouwen. Hier is er sprake van veiligheidsgemeenschappen (Adler & Barnett 1998), waarbij staten er niet langer van uitgaan dat zij door de anderen in hun bestaan worden bedreigd en hun geschillen op vreedzame wijze oplossen. Uit eenzelfde anarchische situatie kan met andere woorden een verschillende cultuur groeien. De evolutie van de relatie België-Duitsland-Frankrijk is in dit opzicht illustratief. Een scenario waarbij een van die twee groten België zou binnenvallen en/of annexeren, behoort vandaag niet echt meer tot de mogelijkheden. Nochtans heeft Duitsland België de laatste 100 jaar twee maal bezet en doken er in Frankrijk tot 1870 geregeld plannen op om minstens delen van België te annexeren. De invloed van het gemeenschappelijke lidmaatschap van organisaties zoals de Europese Unie en de NAVO, waarin verregaand wordt samengewerkt, is hier onmiskenbaar.

Maar er is ook de meer algemene wereldwijde norm van respect voor elkaars soevereiniteit en territoriale integriteit. Oorlog tussen staten is vandaag niet alleen in Europa, maar ook daarbuiten een uitzondering, geen regel. Staten hebben over het algemeen geleerd zich aan het verbod op gebruik van geweld te houden, zoals vastgelegd in het *Handvest van de Verenigde Naties*, ondanks het feit dat men weet dat de middelen om dat verbod af te dwingen, beperkt zijn.

⁷ Noteer dat het begrip soevereiniteit zowel een extern als een intern aspect heeft. Extern: dat er geen hogere macht is boven de staat. Intern: dat andere staten zich niet kunnen moeien met de interne ontwikkelingen in een staat.

3. DE ACTOREN IN DE INTERNATIONALE BETREKKINGEN

3.1. BELANG VAN ANALYSENIVEAUS

Uit wat voorafging, blijkt dat de hedendaagse Internationale Betrekkingen niet langer enkel geïnteresseerd zijn in staten als actoren van de internationale politiek. Er zijn verschillende types actoren, die elk hun rol spelen zonder dat zij daarom de enige zijn. Wetenschappers maken daarom vaak het onderscheid tussen verschillende analyseniveaus met bijbehorende actoren. Verschillende auteurs hebben verschillende indelingen van deze niveaus gemaakt, maar voor de eenvoud houden we het hier bij het onderscheid tussen het individu, de staat en het internationale systeem, waarbij we telkens ook aandacht hebben voor niet-statelijke actoren.

Op het laagste niveau vinden we de individuen: de politici en beleidsmakers die het internationale beleid sturen. Hoewel de Internationale Betrekkingen weinig interesse hebben voor dit niveau (het is iets dat eerder historici interesseert), hebben individuen toch belang. Denken we maar aan de rol die Gorbatjov, de laatste leider van de Sovjet-Unie, in de jaren 1980 in het beëindigen van de Koude Oorlog heeft gespeeld. Een ander voorbeeld is de rol van Osama bin Laden in het Jihaditerrorisme.

Op een tweede niveau kan men de aandacht toespitsen op de individuele staat. Realisten zullen dan vooral kijken naar de militaire en economische macht van de staat, naar zijn buitenlands- en defensiebeleid. Een liberale benadering zal breder kijken: zij kijkt ook naar de samenleving die achter het politieke systeem zit. Is die bijvoorbeeld democratisch of autoritair? Zij zal bovendien ook interesse hebben voor groepen binnen de samenleving die een rol spelen in het bepalen van dat beleid?

Op het hoogste niveau kijkt men vervolgens naar het internationale systeem. Ook hier zullen realisten vooral interesse hebben voor staten, met andere woorden voor het interstatelijke systeem. Hoe zijn de machtsverhoudingen? Zijn er één, twee of meerdere grootmachten

die het internationale spel domineren? Liberalen zullen ook oog hebben voor de autonome rol van internationale organisaties en voor transnationale actoren (bedrijven, actiegroepen, enz.) die op het internationale vlak actief zijn. Liberalen en constructivisten zullen er bovendien op wijzen dat er – ook al bestaat er geen wereldregering – wel bepaalde normen, regels en vormen van internationaal beheer bestaan. Met andere woorden, men kan op het internationale vlak ook van een wereldwijde samenleving spreken.

In wat volgt, bespreken we eerst de rol van de belangrijkste statelijke actoren, namelijk de grootmachten. Daarna geven we een overzicht van enkele belangrijke internationale organisaties.

3.2. DE GROOTMACHTEN

Zoals gezegd, blijven ook vandaag de staten cruciale actoren in het internationale gebeuren. Hoewel alle staten in principe soeverein zijn en volgens het internationaal recht allemaal gelijk zijn, is de praktijk toch anders. Staten verschillen onderling in macht en dat heeft gevolgen. Men kan de invloed en rol van de Verenigde Staten niet vergelijken met die van ministaatjes zoals Andorra of Malta. Doorgaans wordt daarom het onderscheid gemaakt tussen grootmachten, middelgrote mogendheden en kleine staten. Dit onderscheid is vooral cruciaal in de realistische traditie die haar analyses in de praktijk beperkt tot de verhoudingen tussen de grootmachten. Haar argumentatie is dat enkel zij een echt autonome rol hebben en enkel zij een bepalende invloed op het internationale systeem kunnen hebben. Naar kleinere spelers kijken, is eigenlijk overbodig. Voor realisten wordt het internationale systeem in essentie bepaald door het aantal grootmachten. Een multipolair systeem (met meer dan twee grootmachten) zal veel complexer en dus instabieler zijn dan een systeem met twee grootmachten. In dat laatste geval spreekt men van bipolariteit (Waltz 1979).

Waar de grens tussen kleine en middelgrote staten enerzijds en grootmachten anderzijds precies ligt, is vanuit

theoretisch oogpunt niet altijd even duidelijk, maar in de praktijk weet men doorgaans wel over welke staten het gaat. Zo waren er in het Europa van de 19de eeuw vijf grootmachten: Groot-Brittannië, Rusland, Frankrijk, Oostenrijk-Hongarije en Pruisen/Duitsland. Tussen die vijf speelde zich het grote spel van machtsverevenwicht en allianties af. Samen vormden zij het zogenaamde *Concert de l'Europe*, de diplomatieke vergadering (van ambassadeurs, ministers van buitenlandse zaken of staatshoofden) die in tijden van crisis samenkwam om een oplossing proberen te vinden en oorlog tussen de grootmachten te vermijden. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de Belgische opstand tegen de Nederlanders in 1830 of tijdens de talrijke crises in de Balkan. Men kan dit *Concert* beschouwen als een primitieve vorm van internationaal beheer op veiligheidsvlak, maar dan wel een beheer door de grootmachten in een systeem dat multipolair was.

Tijdens de Koude Oorlog waren er maar twee grootmachten, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, elk met een eigen alliantiesysteem, die beide duidelijk veel machtiger waren dan de rest. De verhouding tussen beide werd bovendien gekenmerkt door een ideologische tegenstelling (communisme vs. kapitalisme), door een (nucleaire) wapenwedloop en door de opdeling van Europa in een westelijk pro-Amerikaans en een oostelijk pro-Sovjet deel. Maar ook vele lokale of interne conflicten in Afrika, Azië of Latijns-Amerika werden meestal gezien in termen van die Oost-Westtegenstelling, ook al was dit niet steeds het geval. Kortom, de wereldverhoudingen kunnen in de periode 1945-1990 als bipolair worden beschouwd.

De situatie na de Koude Oorlog kan men aanvankelijk duidelijk als unipolair omschrijven. Door de desintegratie van de Sovjet-Unie bleef er immers maar één supermacht over, de Verenigde Staten. Vanaf de jaren 1990 ontwikkelde zich echter een discussie over hoe blijvend die unipolariteit zou zijn. Sommige auteurs spraken van een 'unipolair moment' dat vrij snel vervangen zou worden door een multipolair systeem. Anderen waren van oordeel dat het overwicht van de Amerikanen zo groot was dat zij de wereld nog geruime tijd zouden domineren (cf. o.a. Waltz 2000; Layne 2006; Brooks & Wohlforth 2008).

Tegenwoordig kan men stellen dat er meer en meer een consensus groeit over het feit dat we evolueren in de richting van een nieuw multipolair systeem, al is het verschil met de 19de eeuw natuurlijk wel dat de internationale organisaties vandaag ook een grote rol spelen. Bovendien is het niet altijd duidelijk wie de huidige en/of toekomstige grootmachten zijn. Omzeggens niemand twijfelt er nog aan dat China naast de Verenigde Staten een van de belangrijkste wereldspelers wordt, in eerste instantie op het economische vlak, waar het relatief versterkt uit de recessie van 2008 is gekomen. Rusland blijft, als een van de twee grote kernmachten, nog steeds een belangrijke speler, maar dan toch vooral in zijn eigen achtertuin. Japan, dat in de jaren 1980 door velen gezien werd als de nieuwe, vooral economische grootmacht (cf. o.m. Kennedy 1989), kampt intussen al twintig jaar met economische moeilijkheden.

Wat de Europese Unie betreft, vermeldden we al dat de EU in een staatscentrische benadering als grootmacht gewoon niet in aanmerking komt omdat zij geen staat is. Sowieso is de EU niet echt een speler op het militaire vlak en laat de uitbouw van een gecoördineerd buitenlands beleid nog veel te wensen over. Daar staat tegenover dat niemand zal ontkennen dat de EU economisch en inzake handel wel een wereldspeler is. Verder zijn er landen zoals Brazilië en India, zogenaamde *emerging of rising powers* die de laatste jaren economisch sterk zijn komen opzetten en zich op wereldvlak meer en meer manifesteren (Narlikar 2010). Kortom, het is wel duidelijk dat er talrijke nieuwe grote spelers zijn, maar het blijft onzeker hoe sterk die 'nieuwe' grootmachten zijn en hoe hun onderlinge machtsrelaties zullen evolueren.

3.3. INTERNATIONALE ORGANISATIES

Internationale organisaties zijn een onmiskenbaar onderdeel van de hedendaagse internationale politiek. Een volledig overzicht van alle of zelfs maar de belangrijkste internationale organisaties geven, valt buiten het bestek van dit handboek. Naar schatting zijn er vandaag ongeveer 250 intergouvernementele organisaties (igo's), orga-

nisaties dus die door staten zijn opgericht, vandaar dat men ze meestal aanduidt als internationale organisaties. Hun aantal groeit nog steeds aan. Zo ging in april 2011 IRENA (*International Renewable Energy Agency*) van start. Deze organisatie werd door 75 staten opgericht met als doel wereldwijd de snelle ontwikkeling en toepassing van hernieuwbare energie (bv. zonne- of windenergie) te bevorderen. Vele andere organisaties hebben echter hun wortels in de 19de eeuw. De oudste nog actieve internationale organisatie is de *Commission Central pour la Navigation du Rhin*, die opgericht werd in 1815 om de scheepvaart op de Rijn, die door meerdere landen stroomt, te regelen. Dit zijn meteen voorbeelden van gespecialiseerde organisaties die zich bezighouden met één specifiek probleem (de Rijncommissie) of met één specifiek terrein (IRENA). Andere organisaties werken veel breder en zijn op diverse terreinen actief. Dat is zeker het geval voor de Verenigde Naties, maar meer en meer ook voor de Europese Unie.

Een ander onderscheid is dat tussen wereldwijde organisaties waarvan alle staten lid kunnen worden en regionale organisaties die hun lidmaatschap tot één regio of continent beperken. Voorbeelden van regionale organisaties zijn de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS), de Afrikaanse Unie (AU) en Asean (*Association of Southeast Asian Nations*).⁸ Ook de Europese Unie kan hier als voorbeeld gelden, maar daarover vindt men elders in dit handboek een uitgebreide analyse. Op het Europese continent is bijvoorbeeld ook nog de Raad van Europa van belang, die breder is dan de Europese Unie (zo zijn ook Zwitserland, Noorwegen en Rusland lid) en een belangrijke taak op het vlak van mensenrechten heeft, onder meer via het Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg.

Ten slotte is ook het onderscheid tussen formele en informele internationale organisaties interessant. Naast de grote internationale of regionale instellingen, die opgericht zijn via een internationaal verdrag, een duidelijk omschreven

takenpakket hebben, strikte regels voor lidmaatschap hebben en meestal over een omvangrijke administratie beschikken, zijn er ook informele clubs van landen die op regelmatige basis overleg plegen en vaak heel invloedrijk zijn. De G8 is hiervan een voorbeeld.

In de volgende sectie bespreken we de werking van de Verenigde Naties, 's werelds grootste internationale organisatie die op heel veel terreinen actief is, en geven we een interpretatie van deze organisatie vanuit de verschillende theoretische scholen.

4. FOCUS OP DE VERENIGDE NATIES

In het hedendaagse internationale landschap zijn de Verenigde Naties (VN) nog steeds dé belangrijkste internationale organisatie. Opgericht aan het einde van de Tweede Wereldoorlog (1945) als opvolger van de ter ziele gegane Volkenbond, hebben zij, volgens het VN-Handvest, tot doel de internationale vrede en veiligheid te handhaven en vriendschappelijke relaties tussen staten, sociaaleconomische ontwikkeling en mensenrechten te bevorderen.

Het spreekt voor zich dat de resultaten met zo'n ambitieuze agenda zelfs na 60 jaar niet onverdeeld positief zijn. Zeker wat veiligheid betreft, bleken de bepalingen zoals zij in het VN-Handvest tijdens de Koude Oorlog werden neergelegd, grotendeels dode letter te zijn. Maar intussen hebben de organisatie en haar suborganen ook een belangrijke rol gespeeld op het vlak van het ontwikkelen en codificeren van het internationaal recht (bv. de Conventie over het Zeerecht) of in de promotie van de mensenrechten en humanitaire hulp aan vluchtelingen en ontheemden. UNEP, het VN-programma voor milieuzaken, speelde ook een voortrekkersrol in de strijd tegen de klimaatsveranderingen. De Verenigde Naties speelden echter vooral een grote rol op het gebied van de dialoog tussen Noord en Zuid over sociaaleconomische ontwikkeling en de organisatie van ontwikkelingshulp. Bovendien is er een hele reeks gespecialiseerde organisaties die autonoom werken, maar met de VN verbonden zijn ('tot de VN-familie behoren'). Voorbeelden hiervan zijn de

⁸ Van de OAS zijn alle Amerikaanse staten lid; van de AU alle Afrikaanse met uitzondering van Marokko. Asean bestaat uit de Filipijnen, Thailand, Indonesië, Maleisië, Singapore, Brunei, Myanmar, Laos, Cambodja en Vietnam.

Internationale Arbeidsorganisatie (*International Labour Organisation*, ILO) of de *International Food and Agricultural Organisation* (FAO).

Een van de grote sterktes van de Verenigde Naties is ongetwijfeld hun universele karakter. Omzeggens alle staten zijn er lid van, hoewel dit niet verplicht is. Dit wil niet zeggen dat we de Verenigde Naties of haar deelorganen kunnen zien als een echt wereldbestuur zoals we dat op het nationale vlak kennen. Ze blijft een intergouvernementele organisatie gebaseerd op de soevereine gelijkheid van de lidstaten. Slechts bij uitzondering en met de hulp van diezelfde lidstaten, kunnen de Verenigde Naties hun wil echt aan de leden opleggen. In wat volgt, bespreken we de belangrijkste organen van de Verenigde Naties en hun bevoegdheden. Wie een grondiger overzicht en analyse van de werking van de Verenigde Naties wenst, kan terecht bij Weiss en Daws (2007).

4.1. DE VEILIGHEIDSRAAD

De Veiligheidsraad is ongetwijfeld het meest bekende orgaan van de Verenigde Naties. De Raad heeft een zeer specifieke taak, maar dan wel een uiterst belangrijke: volgens het Handvest is de Veiligheidsraad verantwoordelijk voor de handhaving van de internationale vrede en veiligheid. De Veiligheidsraad is samengesteld uit vijftien leden. Tien leden worden door de Algemene Vergadering verkozen voor een periode van twee jaar, waarbij een regionale spreiding wordt gehanteerd. Vijf leden zijn permanent lid en worden dus niet verkozen. Het betreft hier de Verenigde Staten, Rusland (in opvolging van de Sovjet-Unie), Groot-Brittannië, Frankrijk en China. Dit onderscheid is belangrijk omdat de permanente leden over een vetorecht beschikken. Belangrijke beslissingen moeten worden genomen met een meerderheid van minstens negen leden, inclusief de vijf permanente leden. In de praktijk aanvaardt men dat een beslissing ook een meerderheid heeft als permanente leden zich onthouden. Met andere woorden, als één permanent lid tegenstemt, is een beslissing verworpen. Tijdens de Koude Oorlog was het juist het gebruik van dit vetorecht

door Amerikanen en Sovjets, of het dreigen ermee, dat de werking van de Veiligheidsraad verlamde.

De Veiligheidsraad is om twee redenen van uitzonderlijk belang. In de eerste plaats zijn de beslissingen van de Raad bindend voor alle lidstaten van de Verenigde Naties, ook als ze geen lid van de Veiligheidsraad zijn. En de Raad heeft juist verregaande bevoegdheden op een zeer gevoelig terrein. Hij is immers verantwoordelijk voor de internationale vrede en veiligheid en heeft daarom het recht zich in te laten met de talrijke conflicten in de wereld. Niet alleen kan er via de Veiligheidsraad bemiddeld worden tussen de betrokken partijen, er kunnen ook eenzijdige dwangmaatregelen afgekondigd worden. Dat zijn in de eerste plaats niet-militaire middelen, zoals *economische sancties* of het *bevriezen van de diplomatieke relaties*. Maar volgens het Handvest kan de VN-Veiligheidsraad ook beslissen *militair* op te treden als die sancties geen effect hebben. Dit is uiteraard zeer verregaand, aangezien het VN-Handvest in artikel 2, paragraaf 4 zelf stelt dat het gebruik van geweld in de internationale politiek geen legitiem middel is. Militaire operaties bevolen door de Veiligheidsraad vormen hierop dus een uitzondering.

In de praktijk is dit echter een grote uitzondering. Tijdens de Koude Oorlog blokkeerde de Russisch-Amerikaanse tegenstelling de uitvoering van deze maatregel. Enkel in het geval van de Koreaanse Oorlog (1950-1953) werd er militair opgetreden omdat de Sovjet-Unie op dat ogenblik de Veiligheidsraad boycotte. Een recenter voorbeeld is de Golfoorlog van 1991. Toen viel Irak Koeweit binnen en annexeerde het land. Dit was een duidelijke schending van de Koeweitse onafhankelijkheid en de Veiligheidsraad besliste toen die via militair optreden te herstellen. Meer recent heeft de Veiligheidsraad ook aan de lidstaten toestemming gegeven om zelf tegen een andere lidstaat op te treden. Dit gebeurde bijvoorbeeld in het voorjaar van 2011, toen de Veiligheidsraad aan de NAVO de toestemming gaf om op te treden tegen Libië als reactie op de gewelddadige onderdrukking van de protestbeweging in dat land.

In plaats van eenzijdig militair optreden, zoals waarin voorzien in het VN-Handvest, werd al vrij snel het instru-

ment van de VN-vredesmachten (VN-vredeshandhavingsoperaties, doorgaans aangeduid als ‘blauwhelmen’) gecreëerd, wat we in het Handvest echter niet terugvinden. Sinds 1948 hebben de Verenigde Naties 64 vredesmachten opgezet, waarvan 51 na het einde van de Koude Oorlog, wat nog maar eens bewijst dat er toen binnen de organisatie een nieuwe dynamiek ontstond. Het verschil met de militaire dwangmaatregelen is in essentie te herleiden tot drie elementen: in de eerste plaats is er over het inzetten van blauwhelmen een akkoord nodig met de strijdende partijen, terwijl militaire dwangmaatregelen door de Veiligheidsraad eenzijdig worden opgelegd. Ten tweede zijn de blauwhelmen in principe onpartijdig, terwijl men in het andere geval juist wel partij kiest tegen de staat die beschuldigd wordt van agressie of de internationale vrede en veiligheid in gevaar brengt. Ten derde gebruiken vredesmachten in principe geen geweld, tenzij om zichzelf te verdedigen of indien zij verhinderd worden hun taak uit te voeren (UN 2011). In de praktijk gaat het over zeer diverse operaties, zoals het controleren van een staakt-het-vuren, het scheiden van partijen, het begeleiden van vredesprocessen en verkiezingen, het beschermen van humanitaire hulp, de opleiding van politietroepen, enz. In 2011 waren er vijftien vredesmissies actief. Sommige zijn overigens zeer oud, zoals de VN-vredesmacht in Cyprus, die al van 1964 dateert (UN 2011).

We trappen wellicht een open deur in als we stellen dat de werking en de samenstelling van de Veiligheidsraad vaak het voorwerp van kritiek zijn. Die kan in grote lijnen samengevat worden in drie punten. Het eerste betreft de samenstelling van de Raad. Het fenomeen van het permanente lidmaatschap met vetorecht is reeds lange tijd voer voor discussie. Een van de grote kritieken is dat de club van permanente leden niet de huidige machtsverhoudingen in de wereld weerspiegelt, maar die van 1945, toen de VN werd opgericht. Het betreft hier immers de grootmachten (met uitzondering van China, dat we in 1945 moeilijk een grootmacht konden noemen) die als overwinnaars uit de Tweede Wereldoorlog kwamen. Vrij snel werd het echter duidelijk dat, zeker na de onafhankelijkheid van hun kolonies, Frankrijk en Groot-Brittannië veel macht hadden moeten inleveren.

Landen zoals Japan en Duitsland (de toenmalige verliezers) en opkomende mogendheden zoals Brazilië en India menen evenveel recht op het lidmaatschap te hebben. In dezelfde lijn, maar niet volledig gelijklopend, is de kritiek op het feit dat er sowieso landen zijn die recht hebben op een permanente zetel en vetorecht, en andere die dat niet hebben, wat als een ongelijkheid wordt ervaren. Ook wordt gewezen op de oververtegenwoordiging van Europa (ook bij de niet-permanente leden) en op het ontbreken van permanente leden uit Afrika, de Arabische wereld of Zuid-Amerika. Voorstellen tot een grondige herziening van de samenstelling of hervorming van het vetorecht zijn echter tot nu toe op niets uitgedraaid.

Een tweede punt van kritiek betreft het willekeurige karakter van de beslissingen van de Veiligheidsraad. Niet in alle gevallen van bedreiging van de vrede en de veiligheid wordt er immers opgetreden. Critici wijzen er bijvoorbeeld op dat Israël reeds sinds 1967 gebieden bezet die in een VN-vredesplan van 1947 aan een op te richten staat Palestina werden toebedeeld. Toch is er tegen Israël nooit militair optreden overwogen, ook niet wanneer het resoluties van de Veiligheidsraad naast zich neerlegde. Dit heeft onder meer te maken met de Amerikaanse steun voor Israël. Een ander voorbeeld: in het voorjaar van 2011 gaf de Veiligheidsraad zoals reeds vermeld, aan de NAVO wel toestemming om Libië vanuit de lucht aan te vallen, maar in Jemen en zeker in Syrië, waar in dezelfde periode ook protestbewegingen uitermate bloedig werden onderdrukt, werd niet opgetreden. Meer in het algemeen wijst men erop dat de Veiligheidsraad weinig of niets kan ondernemen als een van de permanente leden overgaat tot agressie. Dat is logisch omdat men in een dergelijk geval op het veto van de staat in kwestie stuit. In de praktijk staat de Veiligheidsraad dus machteloos. Dat was bijvoorbeeld het geval toen de Verenigde Staten in 2003 zonder toestemming van de Veiligheidsraad besloot Irak binnen te vallen (wat een groot verschil was met de invasie van Irak in 1991) (Luck 2007; Voet 2008).

Een derde punt van kritiek stelt dat de beslissingen van de Veiligheidsraad vaak het resultaat zijn van compromissen, te laat tot stand komen, onvoldoende krachtda-

dig zijn, of dat blauwhelmen niet de middelen krijgen om de hun opgelegde taken uit te voeren. Dit heeft soms zware gevolgen. Het meest bekende voorbeeld wordt gevormd door wat zich in juli 1995 tijdens de Bosnische oorlog in Srebrenica afspeelde. Nederlandse blauwhelmen, die deze moslimenclave in opdracht van de VN dienden te beschermen, keken toe hoe een deel van de mannelijke bevolking werd weggevoerd, waarna naar schatting 8000 mannen werden vermoord.

4.2. DE ALGEMENE VERGADERING

In de Algemene Vergadering hebben alle 192 lidstaten zitting. Elk van de leden heeft één stem en alle belangrijke beslissingen worden met tweederdemeerderheid genomen. Hier zijn er dus geen veto's en speelt het principe van de soevereine gelijkheid van alle staten voluit. De Algemene Vergadering komt hiermee zowat het dichtst bij wat een wereldparlement zou kunnen zijn, maar dat is het niet. Daarvoor is haar bevoegdheid te beperkt.

In de eerste plaats kan de Algemene Vergadering enkel aanbevelingen doen en geen beslissingen nemen. Zij stemt dus geen wetten die voor alle leden bindend zijn. Het gaat louter om adviezen die de staten al dan niet kunnen volgen. Vervolgens verkiest de Algemene Vergadering ook de niet-permanente leden van de Veiligheidsraad. Daarnaast dient de Veiligheidsraad eens per jaar een verslag in van haar werkzaamheden bij de Algemene Vergadering, maar er is geen sprake van een echte verantwoordelijkheid van de Veiligheidsraad ten aanzien van de Algemene Vergadering, zoals dat in een parlementaire democratie wel het geval is. Tot slot keurt de Algemene Vergadering het budget van de Verenigde Naties en haar vredesoperaties goed.

Dit alles neemt niet weg dat de Algemene Vergadering wel een belangrijke invloed heeft. Haar resoluties hebben een hoog moreel gezag en kunnen worden gezien als de opinie van de internationale statengemeenschap over specifieke kwesties. Zo nam de Algemene Vergadering al in 1947 en 1948 resoluties aan over de Israëliisch-Palestijnse kwestie, die tot vandaag belangrijke referentiepun-

ten in dit debat blijven. Ook over de tekst van een aantal grote internationale verdragen werden binnen de Algemene Vergadering onderhandeld. Zij werden goedgekeurd als resoluties, waarna de lidstaten individueel kunnen beslissen of zij toetreden of niet. Dit is bijvoorbeeld het geval voor het Genocideverdrag (1948), het *Comprehensive Test Ban Treaty* (1996) en het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten (1966).

De Algemene Vergadering komt jaarlijks in New York bijeen voor de normale plenaire sessies. Daarnaast zijn er verschillende subcommissies en werkgroepen die zich over specifieke thema's buigen. De plenaire sessies starten telkens in de herfst en het is de gewoonte dat bij de opening ook staatshoofden en ministers van buitenlandse zaken naar New York komen en het woord voeren, wat hen een unieke gelegenheid geeft de wereldgemeenschap toe te spreken. Deze bijeenkomsten zijn bovendien los van de officiële agenda ook een gelegenheid voor intensief bilateraal en multilateraal diplomatiek overleg op het hoogste niveau. Naast de normale plenaire sessies worden ook regelmatig speciale sessies over specifieke problemen georganiseerd. Zo waren er in het verleden drie belangrijke speciale sessies over ontwapening (1978, 1982 en 1988) en is er al jarenlang sprake van het houden van een vierde sessie rond dit thema, zonder dat men tot op vandaag overeenstemming over de agenda heeft bereikt.

In 2000 was er de zogenaamde 'Milleniumtop', waaruit de acht zogenaamde 'milleniumontwikkelingsdoelstellingen' voortvloeiden die tegen 2015 verwezenlijkt zouden moeten zijn: het uitbannen van extreme armoede en honger, basisonderwijs voor iedereen, gelijkwaardigheid tussen man en vrouw, vermindering van de kindersterfte, vermindering van de moedersterfte, de strijd tegen aids, malaria en andere ziektes, duurzame ontwikkeling en wereldwijde samenwerking met het oog op ontwikkeling.

4.3. HET INTERNATIONAAL GERECHTSHOF

Het Internationaal Gerechtshof (gevestigd in Den Haag) is de gerechtelijke arm van de Verenigde Naties. Het Hof

bestaat uit vijftien rechters die zelf aangeduid worden door juristen en onafhankelijk zijn van hun land van herkomst.⁹ Twee soorten gevallen behoren tot de bevoegdheid van het Hof. Enerzijds kan het oordelen in geschillen tussen staten waarbij de ene staat de andere voor het Gerechtshof daagt. In 2011 waren onder meer de volgende gevallen bij het Hof in behandeling: een grensgeschil tussen Niger en Burkina Faso, een geschil tussen Australië en Japan over de walvisvaart in het Antarctisch Gebied, Ecuador vs. Columbia over het strooien van herbiciden met vliegtuigen, en een aanklacht van België tegen Senegal omdat het weigert de voormalige Tsjadse president (bij ons beschuldigd van misdaden tegen de menselijkheid) uit te leveren.

Anderzijds kan er ook juridisch advies worden gegeven op vraag van VN-organen en daartoe gemachtigde gespecialiseerde instellingen. Zo gaf het Hof in 2010, op vraag van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, advies over de vraag of de eenzijdige onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo in overeenstemming is met het internationaal recht. Het Hof stelde dat er in het internationaal recht geen regel is die dit verbiedt en dat erkenning fundamenteel een politieke kwestie is, geen juridische. In 2004 oordeelde het Hof, eveneens op vraag van de Algemene Vergadering, dat de bouw van een muur in de door Israël bezette Palestijnse gebieden illegaal was (www.icj-cij.org).

4.4. DE SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD

De Sociaal-Economische Raad, samengesteld uit 54 leden, eveneens verkozen door de Algemene Vergadering, is in principe het belangrijkste coördinatiecentrum voor de economische en sociale programma's van de Verenigde Naties. Zijn rol wordt echter overschaduwd door die van talrijke subcommissies en gespecialiseerde instellingen

⁹ Het Internationaal Gerechtshof mag niet verward worden met het Internationaal Strafhof dat in 1998 werd opgericht en bevoegd is voor het vervolgen van personen (geen staten) die zich schuldig hebben gemaakt aan genocide, oorlogsmisdaden of misdaden tegen de mensheid. Het Internationaal Strafhof is trouwens geen VN-orgaan.

die op deelterreinen actief zijn. De Raad fungeert wel als verbindingsorgaan tussen deze gespecialiseerde instellingen (zoals Unicef, Unesco, enz.) en de Verenigde Naties.

4.5. HET VN-SECRETARIAAT

Tot slot maken we nog melding van het VN-secretariaat, gevestigd in het VN-hoofdkwartier in New York. Belangrijk hierbij is vooral de rol van de Secretaris-Generaal die als hoogste internationale ambtenaar een aanzienlijke bemiddelende en diplomatieke invloed kan uitoefenen. De Secretaris-Generaal wordt door de Algemene Vergadering voor een periode van vijf jaar verkozen, op voordracht van de Veiligheidsraad, waarbij de permanente leden hun veto kunnen gebruiken. In de praktijk is de Secretaris-Generaal dan ook een compromisfiguur afkomstig uit een kleinere staat die voor alle grootmachten aanvaardbaar is. Bij de keuze wordt verder rekening gehouden met een regionale beurtrol.

4.6. DE VERENIGDE NATIES: TOEPASSING VAN DE THEORETISCHE KADERS

Bij wijze van oefening is het interessant om de werking van de Verenigde Naties eens vanuit de verschillende scholen van de Internationale Betrekkingen te bekijken. Dat kan nuttig zijn, omdat elke school zijn eigen accenten legt en ons andere dingen zal laten zien. In de eerste plaats kunnen we de Verenigde Naties vanuit het realistische perspectief bekijken. Realisten zullen vooral oog hebben voor het machtsspel tussen de staten binnen de Verenigde Naties. De Veiligheidsraad is hier uiteraard een interessant voorbeeld van. Hierboven somden we een aantal kritieken op het functioneren en de samenstelling van die Raad op. Men kan stellen dat men bij de oprichting van de Verenigde Naties van een bepaald realistisch perspectief uitgegaan is. Door de grootmachten een permanente zetel en een vetorecht te geven, aanvaardde men inderdaad dat machtige staten een belangrijkere rol in de internationale betrekkingen spelen dan kleinere, zoals de realisten stellen. Het feit dat de Veilig-

heidsraad weinig kan doen als een van die grootmachten regels overtreedt, wijst er ook op dat de internationale betrekkingen nog steeds in hoge mate gedomineerd worden door macht. Het internationale systeem blijft fundamenteel anarchisch, althans wat de grootmachten betreft. Er is geen hogere macht dan zichzelf die regels kan afdwingen. De grote staten wegen hun beslissingen af volgens hun eigen interesse. Wat de realisten ons in ieder geval bijbrengen, is dat men de discussies binnen de Verenigde Naties niet los mag zien van de bredere internationale verhoudingen en de machtsrelaties die daar spelen (Voeten 2008).

Toch is hiermee niet het hele verhaal verteld. De liberale traditie zal er in de eerste plaats op wijzen dat de Verenigde Naties, hun talrijke suborganen en allerhande gelieerde organisaties ook een forum zijn dat samenwerking tussen staten bevordert via het verstrekken van informatie, het creëren van transparantie, het maken van duidelijk regels, enz. (Barnett & Finnemore 2007:45-47). Zo verzamelen verscheidene VN-organen, van het Internationaal Muntfonds (IMF) tot het *United Nations Development Programme* (UNDP) op regelmatige basis allerlei sociaaleconomische informatie over individuele landen (wat in de economische relaties duidelijkheid creëert), maar ook studies over gemeenschappelijke problemen. Het hierboven genoemde panel van experts over klimaatverandering (IPCC) is een ander representatief voorbeeld. Het tracht tot een internationaal wetenschappelijke consensus te komen over de feiten, oorzaken en gevolgen in verband met klimaatverandering, wat een basisvoorwaarde is om dit gemeenschappelijke probleem aan te pakken. Het Internationale Agentschap voor Atoomenergie (IAEA) creëert dan weer transparantie inzake kernwapens en kernenergie door op regelmatige basis controles uit te oefenen teneinde te voorkomen dat nieuwe landen kernwapens verwerven. Via deze weg duidt het ook aan welke landen zich eventueel niet aan de regels houden, zoals dat bijvoorbeeld het geval is met Noord-Korea. De liberale traditie zal er bovendien op wijzen dat de Verenigde Naties meer zijn dan de optelsom van de individuele lidstaten. Zij kunnen hun rol als coördinator en initiator van samenwer-

king enkel spelen als zij met hun grote administraties een bepaalde autonomie verwerven die het mogelijk maakt om zich los van de zeer uitlopende belangen van de zeer talrijke lidstaten te gedragen. Kortom, wat in het kader van de Verenigde Naties gebeurt, zijn vormen van *global governance* waarbij staten, internationale organisatie en ook transnationale actoren een rol spelen (Barnett & Finnemore 2007).

Onderzoekers uit de radicale traditie staan sceptisch tegenover internationale organisaties, die volgens hen eerst en vooral de belangen dienen van de dominante kapitalistische klassen uit het Westen. Zij stellen bijvoorbeeld dat de acties van de VN-Veiligheidsraad t.a.v. Irak in de jaren 1990 – eerst een interventie na de inval van Irak in buurland Koeweit en vervolgens een hele reeks sancties tegen het land – in de eerste plaats dienden om de positie van het Westen te verstevigen. De acties tegen Irak dienden vooral de hegemon, de Verenigde Staten en hun petroleumindustrie, terwijl de gemarginaliseerden – gewone Iraakse mannen, vrouwen en kinderen – de grootste slachtoffers waren.

Tot slot kan ook een constructivistische benadering een meerwaarde bieden. Constructivisten zullen er bijvoorbeeld op wijzen dat in het kader van de Verenigde Naties afspraken, normen en regels gelden en dat de organisatie bovendien bijdraagt tot de evolutie en interpretatie van die normen. Onder welke voorwaarden de Veiligheidsraad kan optreden, is een gegeven dat door de jaren heen is geëvolueerd. Terwijl men vroeger vrij algemeen aanvaardde dat dit enkel kon wanneer één staat een andere staat aanviel of bedreigde, evolueert men zeker in westerse landen meer en meer in de richting van de mogelijkheid tot interventie bij grootschalige schending van de mensenrechten, indien de betrokken staat zelf die niet kan of wil voorkomen (Finnemore 2003; Barnett & Finnemore 2007:48-52). Dit noemt men de *responsibility to protect*. Twintig jaar geleden zou dit nog onverkort als een schending van de staatssoevereiniteit zijn gezien. En ook nu zien vele ontwikkelingslanden dit nog als een neokolonialistische poging van de grootmachten om zich met hun interne zaken te

bemoeien. Ook landen als China en Rusland staan hier terughoudend tegenover. Het debat wordt echter niet enkel in de pers en wetenschappelijke tijdschriften gevoerd, maar speelt zich ook af in de Veiligheidsraad. In alle beslissingen van die Raad wordt langzaam maar zeker een praktijk opgebouwd die duidelijk maakt wanneer en onder welke voorwaarden dit kan. Met andere woorden, hier wordt een systeem van regels en normen via sociale interactie opgebouwd.

Meer algemeen spelen ideeën ook in de Verenigde Naties een rol en beïnvloeden de VN via hun ideeën staten en andere actoren. De hoger genoemde ‘millenniumdoelstellingen’ werden niet alleen voor de VN en hun onderafdeling, maar ook voor talrijke staten en niet-gouvernementele organisaties een leidraad voor de prioriteiten in hun werking. Overigens kan hierbij worden opgemerkt dat deze set van doelstellingen zeker niet de belangen van de grootmachten of de rijkste landen verwoorden, maar eerder die van de ontwikkelingslanden. Daarmee is meteen duidelijk dat, indien machtsverhoudingen nog steeds een zeer belangrijke rol spelen in de internationale betrekkingen, dit niet altijd en overal het geval is (Barnett & Finnemore 2007:45).

5. DE GROTE THEMA'S

5.1. OORLOG EN VREDE

Oorlog is waarschijnlijk het oudste en nog steeds een van de meest prominente onderzoeksthema's in de leer der internationale betrekkingen.¹⁰ Het was trouwens de Eerste Wereldoorlog die de directe aanleiding vormde voor de oprichting van de eerste academische leerstoelen in de Internationale Betrekkingen. Sindsdien is dit thema bestudeerd vanuit de vier grote theoretische scholen, die elk een ander licht werpen op de oorzaken van en mogelijke remedies voor oorlog.

¹⁰ Secties 5.1 t.e.m. 5.3 zijn hoofdzakelijk gebaseerd op Mingst en Arrenguín-Toft (2011).

Realisten gaan ervan uit dat oorlogen onvermijdelijk zijn. Klassieke realisten zoals Thucydides en Morgenthau leggen de oorzaak hiervoor bij de slechte menselijke natuur, neorealisten bij de anarchische structuur van het internationale systeem. In het internationale systeem is er geen hogere autoriteit dan de staten, geen Leviathan die de staten kan verhinderen om oorlog te voeren. Het anarchische karakter van het internationale systeem kan aanleiding geven tot het zogenaamde ‘veiligheidsdilemma’: staten zijn bezorgd om hun veiligheid en streven naar zoveel mogelijk macht om zichzelf te beschermen. Dit kan een gevoel van onveiligheid creëren bij andere staten, die zich vervolgens ook gaan bewapenen, wat uiteindelijk in een wapenwedloop resulteert.

Andere realisten leggen de nadruk op de steeds verschuivende machtsverhoudingen in de wereld. De ‘power transition theory’ is hier een voorbeeld van. Die stelt dat in de laatste tweehonderd jaar oorlogen vooral voorkomen op het ogenblik dat de leidende industriële mogendheid wordt ingehaald door een concurrent die zichzelf als uitdager en nieuwe leider ziet. Voorbeeld bij uitstek is hier de Eerste Wereldoorlog. Groot-Brittannië was in de 19de eeuw de dominante economische en industriële macht, maar werd naar het einde toe ingehaald door Duitsland, dat later snel industrialiseerde en het Britse leiderschap wou overnemen. Toen beide ongeveer even machtig waren, werd het risico op oorlog steeds groter. Naar de toekomst toe voorspellen dit soort analyses dat het risico op oorlog tussen grootmachten zal toenemen, zodra een andere staat, bijvoorbeeld China, economisch even machtig wordt als de Verenigde Staten (Organski & Kugler 1981).

Voor de liberale school is oorlog een aberratie, die op termijn kan worden overstegen als autoritaire regimes worden vervangen door democratieën en mercantilisme door vrijhandel. Het eerste element is gebaseerd op de zogenaamde ‘democratic peace theory’, die stelt dat republikeinse regimes (met verkozen leiders en scheidende machten) minder geneigd zijn om met elkaar oorlog te voeren dan autoritaire regimes. De reden is dat

democratische leiders verantwoording moeten afleggen aan de burgers, die meer bezorgd zijn voor de kosten van oorlog (mensenlevens, belastingen, etc.) dan de mogelijke baten. Het tweede element gaat ervan uit dat, als je toltarieven afbouwt en staten vervlecht in een web van innige economische banden, de kosten van oorlog zo sterk zullen toenemen, dat geen enkele staat nog een gewapend conflict zal initiëren.

Op dat laatste punt verschillen de radicale theorieën sterk van mening. Zij menen nl. dat het kapitalistische systeem precies de oorzaak is van oorlog. Kapitalistische staten zijn steeds op zoek naar expansie van hun grondgebied, nieuwe investeringsmogelijkheden en grondstoffen. Dat geeft aanleiding tot imperialisme. Op het moment dat alle gebieden verdeeld zijn, komen de kapitalistische staten met elkaar in botsing, wat aanleiding kan geven tot oorlogen.

Constructivisten gaan ervan uit dat oorlog in de internationale betrekkingen geen onvermijdelijke uitkomst is. Zij benadrukken dat de realiteit een sociale constructie is waarin materiële objecten geen noodzakelijke of inherente betekenis hebben. Wanneer bijvoorbeeld Groot-Brittannië 50 langeafstandsraketten verwerft, zal dit voor de Verenigde Staten een totaal andere betekenis hebben dan wanneer Noord-Korea of Iran deze raketten verwerft. Als de raketten een vaste betekenis hadden – nl. een bedreiging volgens het realistische perspectief van het veiligheidsdilemma – dan zouden de Britse raketten evenveel ongerustheid moeten veroorzaken in het Pentagon dan de Noord-Koreaanse, maar dat is in de praktijk niet zo. Cruciaal voor constructivisten is dus de mentale interpretatie van de materiële werkelijkheid.

5.2. INTERNATIONALE POLITIEKE ECONOMIE

Internationale Politieke Economie, vaak afgekort tot 'IPE', is een wetenschappelijk domein, onderdeel van het bredere veld van de Internationale Betrekkingen, dat zich bezighoudt met de studie van de interactie tussen

internationale politiek en internationale economie. Enerzijds gaat men er binnen de IPE dus van uit dat economische verschijnselen een impact kunnen hebben op de nationale en internationale politiek. Een typische onderzoeksvraag in dit verband is de impact van de mondialisering op de politiek van natiestaten: sommige onderzoekers stellen dat staten binnen de gemondialiseerde context geen andere keuze hebben dan hun sociale welvaart af te bouwen om hun internationale concurrentiekracht te vrijwaren, maar anderen spreken dit tegen.

Anderzijds gaat men er binnen de IPE ook van uit dat internationale economische verschijnselen door politieke factoren worden beïnvloed. De internationale economie bestuderen vanuit een politiek vacuüm – d.w.z. zonder rekening te houden met factoren als de macht van natiestaten, hun belangen en preferenties, etc. – zoals de economische wetenschappen doet, geeft een onvolledig beeld van de economische realiteit.

Een voorbeeld te verduidelijken: we leven vandaag in een gemondialiseerde wereld, waarin landen intensief met elkaar handel drijven en waarin kapitaal zonder al te veel belemmeringen van het ene land naar het andere kan stromen: internationale handels- en kapitaalstromen zijn quasi volledig geliberaliseerd. De economische wetenschappen gaan deze gemondialiseerde wereld als zodanig niet ter discussie stellen: het is heel normaal dat er mondialisering is; zo hoort een kapitalistisch systeem dat gebaseerd is op de werking van de vrije markt, nu eenmaal te werken. In IPE wordt deze mondialisering wel degelijk ter discussie gesteld, m.a.w. IPE gaat op zoek naar verklaringen voor deze mondialisering: hoe komt het dat natiestaten op een bepaald moment hun handel en financiële markten hebben geliberaliseerd? Welke belangen schuilen hier achter?

Binnen de IPE zijn er drie grote theoretische strekkingen, die nauw verwant zijn met de hierboven opgesomde theoretische scholen. De liberale visie gaat ervan uit dat economische liberalisering voor alle staten en individuen in de wereld absolute economische voordelen oplevert. Dat

we vandaag in een gemondialiseerde wereld leven, is een gevolg van de rationaliteit van onze machthebbers, die weten dat de wereldbevolking het meeste baat heeft bij geliberaliseerde handels- en kapitaalstromen. De focus hier ligt dus op individuen die hun individuele belangen nastreven.

Het mercantilisme (of economisch realisme) stelt dat de huidige wereldorde een product is van de preferenties van de machtigste staten in de wereldeconomie, die een beleid van liberalisering hebben gevoerd omdat dit in hun nationaal belang was – niet noodzakelijk in het belang van zwakkere staten, die hun nationale markten dikwijls onder druk van sterkere staten hebben moeten liberaliseren. Sterke staten drijven de liberalisering door omdat dit hun macht in het internationale systeem consolideert. Dit perspectief wordt ook wel de ‘hegemonische stabiliteitstheorie’ genoemd. De focus hier ligt dus op staten die het nationale belang nastreven.

Het radicalisme, ten slotte, poneert dat de huidige wereld-economie is ontstaan omdat de machtigste groepen in de westerse wereld – vooral in de VS – hier belang bij hadden en hun nationale regeringen onder druk hebben gezet om een beleid van financieel-economische liberalisering door te voeren. Mondialisering en liberalisering zijn volgens deze strekking hoofdzakelijk in het belang van machtige economische sectoren, zoals de bankenwereld en de multinationale ondernemingen (MNOs) uit andere sectoren, en niet noodzakelijk in het voordeel van zwakkere groepen in de samenleving, zoals de arbeiders. Aangezien het vooral de kapitalistische elite is die de bezitter is van de aandelen van de banken en deze MNOs, is de huidige wereldeconomie vooral een weerspiegeling van de uitzonderlijke macht en de belangen van deze kapitalistische elite. Het radicale perspectief legt m.a.w. de focus op klassen die een belang nastreven.

5.3. TRANSNATIONALE VRAAGSTUKKEN

De motoren van de globalisering, nl. de intensifiëring van wereldwijde communicatie, transport en handel, zorgen ervoor dat de wereld steeds kleiner wordt. Deze

krimpende wereld, samen met de groeiende wereldbevolking, leidt ertoe dat bepaalde problemen die vroeger aan de landsgrenzen stopten, nu in sterkere mate tussen landen gedeeld worden. Denk aan milieuverontreiniging, criminaliteit, terrorisme, pandemieën, vluchtelingen, etc. Deze transnationale vraagstukken werden door voormalig VN Secretaris-Generaal Kofi Annan treffend omschreven als ‘problemen zonder paspoort’. Ze illustreren de ‘interdependentie’ of wederzijdse afhankelijkheid tussen landen.

Deze transnationale vraagstukken hebben grote gevolgen voor de studie van de internationale betrekkingen. Ze illustreren nl. de limieten van de norm van de nationale soevereiniteit. Die norm houdt in dat staten intern volledig autonoom zijn en aan geen enkel extern gezag onderworpen zijn. Het principe van de niet-inmenging in de binnenlandse politiek van andere landen is zelfs ingeschreven in het VN Charter. Maar de opkomst van niet-staatelijke actoren (zoals MNOs, niet-gouvernementele organisaties en internationale organisaties zoals de Europese Unie) en de toenemende globalisering hollen deze staatssoevereiniteit de facto uit. Dit leidde tot een debat over hoe soevereiniteit kan worden gereconceptualiseerd.

Het concept van de ‘internationale publieke goederen’ staat in deze discussies centraal. Publieke goederen zijn goederen die gekenmerkt worden door non-rivaliteit (consumptie van het goed door de ene persoon brengt de consumptie door de andere niet in het gedrang) en non-discriminatie (niemand kan van de consumptie worden uitgesloten). Voorbeelden van publieke goederen in een nationale context zijn wegen, verkeerslichten, of nationale veiligheid. Deze publieke goederen geven aanleiding tot een dilemma: aangezien iedereen van deze goederen gratis kan profiteren, niet alleen diegenen die ervoor betalen, waarom zou iemand dan instaan voor de productie van deze goederen? M.a.w. de kans op free-ridergedrag is zeer groot. Op nationaal niveau is er natuurlijk de staat die dit dilemma kan oplossen, maar zo’n hogere autoriteit is er niet op het internationale vlak. Hoe kunnen we dan de productie garanderen van

internationale publieke goederen zoals vrede, het dichten van de Noord-Zuidkloof, mensenrechten, het internationaal recht, financiële stabiliteit, etc.?

Het antwoord hier is: door global governance, letterlijk 'mondiaal beheer'. De term verwijst naar de processen waarbij actoren hun belangen coördineren om transnationale problemen aan te pakken in de afwezigheid van een centraal politiek gezag op het internationale niveau. Global governance gaat dus niet enkel om samenwerking tussen staten, geïnstitutionaliseerd in internationale organisaties, maar ook om coördinatie tussen staten en niet-statelijke actoren. Zulke praktijken van mondiaal beheer worden vaak als noodzakelijk beschouwd, niet enkel omdat veel kwesties de landsgrenzen overschrijden en dus niet door individuele landen kunnen worden aangepakt, maar ook omdat veel problematieken multidimensionaal zijn en verschillende trade-offs inhouden, waardoor de beheerscapaciteit van individuele internationale organisaties ontoereikend is. In de strijd tegen HIV-aids, bijvoorbeeld, zijn er door MNOs een aantal geneesmiddelen gepatenteerd. Een aantal niet-gouvernementele organisaties en landen, vnl. uit het Zuiden, wil generische geneesmiddelen beschikbaar maken, maar dat botst dan weer met de principes van het intellectuele eigendomsregime (o.a. gecodificeerd in het zgn. WTO-TRIPS-akkoord).

6. UITLEIDING: WAAROVER GAAT HET IN INTERNATIONALE POLITIEK?

Laten we tot slot terugkomen op onze beginvraag: waarover gaat het in Internationale Politiek? Samengevat: internationale politiek gaat nog steeds in belangrijk mate

over de relaties tussen staten en meer in het bijzonder de grootmachten, maar daarnaast ook over alle mogelijke transnationale contacten in de mate dat zij politieke relevantie hebben. De discipline bestudeert ook de internationale organisaties en de rol van transnationale actoren bij grensoverschrijdende contacten. Vragen die hierbij gesteld worden, zijn: wat bepaalt de uitkomst van deze relaties, welke machts- of andere factoren spelen hier mee? Uit wat we hierboven hebben geschreven, mag intussen duidelijk zijn dat dit via een veelheid van theoretische benaderingen en invalshoeken wordt aangepakt. De vier denkrichtingen die we hierboven in algemene lijnen beschreven, zijn slechts de meest verspreide en kunnen bovendien nog in een veelheid van onderstromen worden opgedeeld.

De Internationale Politiek bestudeert een veelheid van terreinen en problemen. Traditioneel waren militaire machtsverhoudingen en diplomatie het domein bij uitstek voor de Internationale Politiek. Ook vandaag blijven oorlog, vrede en conflictdynamieken, bewapening en ontwapening de voorwaarden voor interventie, enz. een uitermate belangrijk onderzoeksterrein. Met de toenemende internationale contacten in de wereld gaat de interesse van de Internationale Politiek echter ook naar heel andere onderwerpen uit: van de analyse van het internationale vluchtelingenbeleid, over het internationale economische, commerciële en monetaire beleid, tot de wereldwijde culturele machtsverhoudingen; en van de rol van informele clubs zoals de G8, over het machtsspel rond het verbod op de walvisvangst of de wereldwijde energiestromen, tot processen van samenwerking op gezondheidsvlak en de rol van niet-gouvernementele organisaties in de promotie van de Millenniumdoelstellingen.

REFERENTIES

- Adler, E. & Barnett, M. (1998). *Security Communities*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Baylis, J., Smith, S. & Owens, P. (2008). *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. 4th ed. Oxford, Oxford University Press.
- Barnett, M. & Finnemore, M. (2007). *Political Approaches*. In: T. Weiss & S. Daws (red.). *The Oxford Handbook of the United Nations*. Oxford, Oxford University Press, pp. 41-57.
- Booth, K. (1991). *Thinking about Security and International Relations*. Londen, HarperCollins.
- Brooks, S.G. & Wohlforth, W.C. (2008). *World out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*. Princeton: Princeton University Press.
- Chin, G. (2010). Remaking the Architecture: The Emerging Powers, Self-insuring and Regional Insulation. In: *International Affairs*, 83, 3, pp. 693-715.
- De Swert, R. (2009). *Het IMF: een nieuwe toekomst dankzij de crisis? (Federale Overheidsdienst Financiën – België, 69,3)*. Brussel: Federale overheidsdienst Financiën.
- Dunne, T. & Schmidt, B.C. (2008). Realism. In: J. Baylis, S. Smith & P. Owens (red.). *The Globalisation of World Politics*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, pp. 90-91.
- Coolsaet, R., Lesage, D., Kleijns, J. & Van Kerchove, S. (2006). *Anarchie, orde, dominantie. Inleiding tot de theorie van de internationale betrekkingen*. Gent, Academia Press.
- Eichengreen, B. (2007). A Blueprint for IMF Reform: More than just a Lender. In: *International Finance*, 10, 2, pp. 153-175.
- Finnemore, M. (2003). *The Purpose of Intervention. Changing Beliefs about the Use of Force*. Ithaca, Cornell University Press.
- Doyle, M. (1983). Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, part 1 and 2. In: *Philosophy and Public Affairs*, 12, 3-4, pp. 205-23, pp. 323-353.
- Gaddis, J.L. (1987). *The Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War*. Oxford / New York, Oxford University Press.
- Goldstein, J. & Keohane, R. (1993). *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Change*. Ithaca, Cornell University Press.
- Goldstein, J.S. & Pevehouse, J.C. (2010). *International Relations*. Abridged 5th ed. New York, Longman.
- Hyde-Price, A.G.V. (2007). *European Security in the Twenty-First Century: The Challenge of Multipolarity*. London, Routledge.
- Hajnal, P. (2007). *The G8 system and the G20: Evolution, Role and Documentation*. Aldershot, Ashgate.
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in World Politics*. Princeton, Princeton University Press.
- Krasner, S.D. (1982). Structural Causes and Regime Consequences. Regimes as Intervening Variables. In: *International Organization*, 36, pp. 185-205.
- Keohane, R. (1984). *After Hegemony*. Princeton, Princeton University Press.
- Keohane, R. & Nye, J. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Little, Brown and Company.
- Kennedy, P. (1987). *The Rise and the Fall of the Great Powers*. New York, Random House.
- Kennedy, P. (1989). *De wisselkoers van de macht. De economische en militaire opkomst en neergang van de grote mogendheden tussen 1500 en 2000*. Utrecht / Antwerpen, Brunna.
- Lesage, D. (red.) (2006). *Het beheer van de wereld. De politieke haalbaarheid van mondiale publieke goederen (Demokritos)*. Gent, Academia Press.
- Lesage, D. (2007). Is the world Imaginable without the G8? In: *Internationale Politik und Gesellschaft*, 4, pp. 107-116.
- Luck E.C. (2007). Prospects for Reform: Principal Organs. In: T. Weiss & S. Daws (red.). *The Oxford Handbook of the United Nations*. Oxford, Oxford University Press, pp. 653-674.
- Mingst, K.A. & Arrenguín-Toft, I.M. (2011). *Essentials of International Relations*. New York/London, W.W.Norton & Company.
- Morgenthau, H.J. & Thompson, K.W. (1993). *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. Revised and abridged ed. Boston, McGraw-Hill.
- Narlikar, A. (2010). *New Powers. How to Become One and How to Manage Them?* London: Hurst & Company.
- Organski, A. F. K. & Kugler, J. (1981). *The war ledger*. Chicago: University of Chicago Press.

- Ruggie, J.G. (1998). *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London, Routledge.
- Russett, B. (1993). *Grasping the Democratic Peace*. Princeton, Princeton University Press.
- Schimmelfennig, F. (2008). Transatlantic Relations, Multilateralism and the Transformation of NATO. In: D. Bourantonis, K. Ifantis & P. Tsakonas (red.). *Multilateralism and Security Institutions in an Era of Globalization*. London, Routledge, pp. 183-201.
- Schmidt, B.C. (2005). Competing Realist Conceptions of Power. In: *Millennium*, 33, 3, pp. 523-549.
- Sheehan, M. (1996). *The Balance of Power: History and Theory*. London/New York, Routledge.
- UN (2011), What is peacekeeping? <<http://www.un.org/en/peacekeeping/operations/peacekeeping.shtml>> Geraadpleegd op 16 april 2011.
- Viotti, R.V. & Kauppi M.V. (2007). *International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity*. Upper Saddle River, Pearson Education Inc.
- Voeten, E. (2007). Why no UN Security Council reform? Lessons for and from Institutionalist Theory. In: D. Bourantonis, K. Ifantis & P. Tsakonas (red.). *Multilateralism and Security Institutions in an Era of Globalization*. London, Routledge, pp. 288-305.
- Waltz, K.N. (1959). *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York, Columbia University Press.
- Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*. Boston, McGraw-Hill.
- Waltz, K.N. (1993). The Emerging Structure of International Politics. In: *International Security*, 18, pp. 44-79.
- Waltz, K.N. (2000). Structural Realism after the Cold War. In: *International Security*, 25, pp. 5-41.
- Weiss, T. & Daws, S. (red.) (2007). *The Oxford Handbook of the United Nations*. Oxford, Oxford University Press.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics. In: *International Organization*, 46, pp. 391-425.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge, Cambridge University Press.